

I Z V E Š T A J

sa sastanka Mreže Žena u crnom, održanog od 7 – 9 februara 2014, u Banji Vrujci

Sastanku je prisustvovalo 65 aktivistkinja i aktivista iz 14 gradova u Srbiji i 10 iz regiona: Zagreb (Hrvatska), Bar, Pljevlja, Nikšić, Kotor (Crna Gora) i Tuzla i Bratunac (Bosna i Hercegovina).

Sastanak je počeo uvodom i predstavljanjem svih učesnica i učesnika. One/i su minutom ćutanja odali poštu preminuloj drugarici i aktivistkinji ŽuC, Tamari Kaliterni.

U nastavku, u okviru teme “**U slici i reči**”, o aktivnostima Mreže Žena u crnom između dva sastanka Mreže, izvestile/i su Staša Zajović, Miloš Urošević i Ljiljana Radovanović. Prikazani su i filmovi kojima su predstavljene neke od uličnih akcija.

Aktivistkinje i aktivisti su u okviru teme „**O autonomiji i zajedništvu**“ govorile o aktivnostima koje realizuju u svojim sredinama, bilo samostalno ili uz podršku Mreže ŽuC-a.

Ovaj deo su moderirale Ivana Ristić i Jelena Memet.

Ljupka Kovačević iz Kotora je predstavila aktivnosti koje je **Anima** organizovala u različitim gradovima Crne Gore : Podgorici, Kotoru, Nikšiću, Bjelom Polju. Navela je da su održale tribine na kojima je trebalo da žene razgovaraju o etničkom nasilju. Istakla je da se, uprkos tome što su se učesnice saglasile da je potrebno da se o tome razgovara, priča o tome se nije otvorila, pa je sve ostalo u fazi apstraktnog promišljanja. Obeležile su 9 novembar izlaskom na ulicu povodom kampanje 16 dana nasilja nad ženama sa sloganom „Ja imam pravo osjećati se sigurnom” i “Tome (nasilju) kažemo NE”. Akcije u Kotoru su uvek izvodile na *Trgu od oružja*, a na njima su učestvovala žene iz drugih crnogorskih gradova. Dobile su i nagradu za podršku ljudskim pravima i za građanski aktivizam.

Sabina Talović, predstavnik **Bona Fide** iz Pljevlje je istakla da je nagrada Animi veliko i zaslužno priznanje. Potsetila je i na to da je Anima na dodelu nagrade pozvala i predstavila prijateljice iz Bona Fide, što pokazuje feminističku solidarnost na delu.. Dodala je da su aktivistkinje Anime i Bona Fide zajedno na bini otpjevale “Aj Carmelu”i da je ta pesma po prvi put izvedena u Crnoj Gori. Što se tiče aktivizma, smatra da su prilike teške, ali da bi sve bilo još gore da nema Anime i angažmana njenih aktivistkinja.

Grupa Bona Fide deluje u tri pravca i ima puno mladih devojaka. Bave se: nasiljem u porodici, imaju SOS telefon i Prihvatište za žene i decu žrtve nasilja, kao i radionice veza, pletenja, heklanja.

Ipak, Sabina smatra da je najvažniji njen aktivizam koji se zove „uznemiravanje“ i sebe identifikuje s tim.

Podvukla je da je posebnu težinu njihovom radu dao odlazak na Gej paradu u Budvi, Sama je bila povređena i modra od kamenja sa parade, dok ih je policija ispratila morem. Na budvnskoj plaži je bio odred policije iz Pljevlja, a kad su se vratile u Pljevlju sačekala ih je javna inicijativa kojom se traži da budu izbačene iz grada. Taj haos se nastavio i dalje. U gradu koji je nacionalistički, one su prozivane od svih, ali ne nameravaju da odustanu od protesta na ulicama.

Ispred **Centra za devojke- Niš**, aktivnosti organizacije je predstavila **Vesna Đorđević**. Podsetila je da su učestvovala na FEMINIŠ-u, zatim u kampanji 16 dana aktivizma, Posetile su Sarajevo, u okviru te kampanje, a bile i u Zenici. Trenutno imaju instruktažu za SOS telefon i planiraju da se ponovo angažuju u Mreži žena protiv nasilja.

Olivera Babić je govorila o aktivnostima **Ženskog prostora iz Niša**. Objasnila da je Ženski prostor nastao februara 2013 godine. Tokom godinu dana, obeležile su 8 mart i Mesec dana ženskog aktivizma, u aprilu. Podržale su LGBT zajednicu na jugu Srbije i organizovale *Školu sećanja na žrtve holokausta*, koja je trajala do oktobra 2013. Inicirale su i antifašističke, alternativne studije sa oko 40 učesnica i učesnika. Za gej populaciju su priređivale i gej žurke.

Marija Penčić, iz **Žene juga - Pirot** potvrdila je da se ovo udruženje posle tri godine preselilo u novi, veći prostor u centru grada. U tom prostoru je smeštena nova Infoteka (zamenila Medijateku), zahvaljujući donaciji Australijske ambasade. Nabavljeno je nekoliko novih računara i veći deo aktivistkinja je uključeno u obuku za rad sa računarima. Za Medijateku/Infoteku su dobile 130 izdanja “Književne omladine Južne Srbije“, 4 dokumentarna filma, Sandre Mandić te dokumentarni film “Problem percepcije“.

Kroz projekat “Mladi protiv diskriminacije“ uključile su organizacije iz Mreže u gradovima: Vlasotince, Leskovac, Dimitrovgrad, Vranje i Niš.

Pored toga, organizovale su promociju knjige Nede Božinović „Grad žena“ i prikazale određeni broj dokumentarnih filmova. Učestvovala su na FEMINIŠ-u i Pičvajzu, obeležile 9 novembar i održale dve prezentacije za srednjoškolce/ke o ženskim pravima i pravima Roma.

Snežana Jakovljević, iz **Peščanika – Kruševac** je govorila o projektu „Ženski informativno - edukativni centar“, u okviru kog rade na povezivanju žena u Rasinskom okrugu, u cilju njihovog osnaživanja i osposobljavanja za borbu za ženska prava u malim sredinama.

Očekuje održavanje osnivačkog skupa nove organizacije žena u Varvarinu, gde nije bilo nijedne ženske organizacije.

Učestvovala su na okruglom stolu, koji su organizovale KtK u Švedskoj sa temom "Feminizam-antipol nacionalizma", gde su govorile o pojavama nacionalizma u Srbiji (crne liste, rehabilitacija četnika itd.). O njihovom učešću je bilo izveštaja u švedskim novinama, a objavljeno je i na sajtu Peščanika.

Radile su na prevenciji i zaštiti žena od nasilja u porodici. Uputile su zahtev Ombudsmanu za ispitivanje odgovornosti u slučaju femicida, koji se dogodio 9 septembra u Kruševcu i očekuju pokretanje postupka protiv odgovornih.

Učestvovala su takođe i na konferenciji u Bugarskoj, gde su, između ostalog, iznele i činjenice vezane za onemogućavanja rada SOS telefona u okviru Peščanika.

Adrijana Kocić je predstavila aktivnosti **Alternativnog centra za devojke, iz Kruševca**. Navela je da su tokom jedne godine, koliko postoje, radile na nekoliko projekata: edukaciji mladih devojaka Rasinskog okruga zajedno sa Peščanicom, zatim, organizovanju prvog školskog festivala mirovnih predstava, stvaranju biblioteke zahvaljujući mreži Žena u crnom. Dodala da na samom početku nisu imali nikakve uslove za rad, ali da je danas drugačije, jer imaju veliku podršku.

Tanja Marković iz kolektiva "**Uzbuna**" (nova umetničko-teorijsko-politička platforma) je istakla da su ona i Ana Vilenica objavile knjigu "Postojanje majkom u neoliberalnom kapitalizmu", u kojoj su skupljeni tekstovi različitih teoretičarki i aktivistkinja iz regiona i sveta, koji tretiraju probleme vezane za brigu o deci i majčinstvu, u uslovima urušavanja socijalne države kada taj teret pada na majke.

Usledila je konferencija o knjizi, na kojoj su govorile autorke tekstova i teoretičarke iz regiona i sveta. To je bio zanimljiv i poučan susret, na kom je upoređena situacija u mnogim zemljama i otvoreno niz problema i pitanja. Tokom konferencije je rganizovano obdanište za decu (neuobičajena praksa, osim na sastancima ŽuC). Nameravaju da tekstove teoretičarki sa konferencije objave na sajtu *Uzbune*.

Snežana Obrenović je govorila o svom radu u **Fenomeni –Kraljevo**. Smatra da je dvomesečna obuka za SOS telefon kojom se bavila ne zadovoljava. Ima u vidu radničke probleme (fabrika vagona ne radi, radnici su bez posla, gladni) i veruje da bi to trebalo da bude u centru budućih aktivnosti ove organizacije.

Svetlana Šarić iz **SOS Vlasotince** je podsetila da ova organizacija pretežno radi sa mladima. Istakla je da su od septembra do decembra održale 23 radionice sa mladima u školama, na temu "Ja i odgovornost" i „Od uloge žrtve do odgovorne građanke“. Mladi su na pitanje šta je za njih najvažnije, odgovarali da su to Žene u crnom, kao i parola „Ne dajmo se od svojih prevariti“, što pokazuje da imaju svest o tome da su njihovi rođaci učestvovali na ratištima (iz Vlasotinca je učestvovalo u ratu 1230 ljudi). Prikazale su takođe u jednoj školi film „Žene Srebrenice govore“, ali im je direktor zatim poručio da im je ulazak u tu školu zabranjen. Organizovale su u svojim prostorijama gledanje filmova vezanih za svedočenje žena. Utisak je da bi žene iz tog kraja rado svedočile, ali da se plaše i imaju predrasude.

Anelija Najdenov iz **Nezavisnog ženskog centra – Dimitrovgrad** je navela da su

nakon održane javne prezentacije Ženskog suda, nastavile da prikazuju filmove vezane za Sud, ali i filmove o romkinjama i invalidima, koje su dobile od organizacije Žene Juga iz Pirota.

Učestvovala su na konferenciji u Sofiji, međunarodnoj konferenciji AŽC i održale predavanje o trgovini ljudima, kao i nekoliko predavanja po školama o nasilju u partnerskim odnosima.

Dodala je da u organizaciju dolaze i žene koje traže svoja prava i savetodavnu pomoć i da od nedavno imaju četiri mlade devojkice - nove članice.

Ivana Ristić je predstavila aktivnosti grupe **Žene za mir –Leskovac**.

Rekla je da su između dva sastanka Mreže organizovale mirovne akcije za 9 novembar, zatim, protiv rata u Siriji (“Stop ratu u Siriji”) i protiv nasilja i ubijanja žena (“Stop Femicidu”). 10 decembra su održale tribinu „Holokaust nad Romima i Jevrejima, a 11 decembra, položile venac.

Za dve romske porodice čije su kuće izgorele, priredile su žurku za koju je ulaznica bio odevni predmet. Tako skupljenu garderobu su dali tim porodicama.

U okviru teme „**Sunovrat obrazovanja u Srbiji i regionu: Da li je obrazovanje u funkciji sticanja znanja i usavršavanja mladih ili u funkciji politike i nacije?**“, bilo je reči o tome da li je cilj obrazovanja - proizvodnja potrebnih i podobnih kadrova ili odgoj samosvesnih građana sposobnih da artikulišu svoje stavove, kao i o nastavnim sadržajima datim u udžbenicima istorije koji se koriste u obrazovnom sistemu u Srbiji..

Uvodničari su bili Vladimr Jevtić i Lino Veljak, a ovaj deo je moderirala Ivana Vitas.

Vladimir Jevtić je svoje izlaganje posvetio sadržajima vezanim za udžbenike istorije u srednjim školama u Srbiji. On je između ostalog rekao:

„O našim udžbenicima istorije profesorka Dubravka Stojanović je rekla dovoljno na Peščaniku i analizirala šta su nedostaci naših udžbenika. Ona ima dosta dobar uvid u to. Ja bih započeo priču sa malom odbranom struke. Mislim da je mnogo veća diskriminacija kroz udžbenike književnosti, muzike, likovne kulture itd. Recimo, u udžbenicima književnosti 40-50% je posvećeno srednjevekovnoj i narodnoj književnosti. To znači da u čitankama i društvenog i prirodnog smera dominira srednjevekovni mrak i inkvizicija. To su junačke teme: žrtvovanje, otpor, borba, mišići, što više mišića što manje mozga. Pozicije su jasne. Zna se ko je izdajnik, zna se šta je loše, šta dobro. Vrlo malo ima razmišljanja i vrlo malo se insistira na, uslovno rečeno, kritičkom mišljenju. Iz srednjih škola deca izlaze kao „pod kalup“. Odlaze na fakultet gde ih dočekuju aktivisti *Dveri* i *Obraza*. To je bilo moje iskustvo 1999 godine i nije se baš ništa promenilo do danas na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Dođete iz srednje škole da kupite znanje iz istorije, istorije umetnosti, sociologije, a sačeka vas ekipa iz Instituta za savremenu istoriju: Momčilo Pavlović, Kosta Nikolić, Bojan Dimitrijević i ostali stručnjaci koji su se istakli poslednjih petnaest godina u apologiji četničkog pokreta, u delimičnoj apologiji Milana Nedića. Donekle su pokušali i sa Ljotićem, ali su shvatili da bi to izazvalo prevelik otpor.

Dakle, naš javni diskurs i udžbenici vrve od tumačenja njihovih pozicija, Nedić je tako, na primer, „srpska majka“. Vidi se to iz naslova udžbenika, koje sam povadio, ali ih nisam poneo. U udžbeniku za četvrti razred društvenog smera se kaže: “Vlada nacionalnog spasa Milana Nedića i Milan Nedić je spasao toliko i toliko izbeglica iz Bosne i Hrvatske od ustaškog noža i tako dalje, pa od albanskog noža iz Makedonije i sa Kosova. A, ko je bio Milan Nedić? Srbijanski kvisling, koga su nakon okupacije 1941 godine izvadili iz penzije. Bio je general Jugoslovenske kraljevske vojske, a general Harold Turner, nemački zapovednik Srbije ga je postavio za takozvanog predsednika vlade. Za vreme dok je bio na toj poziciji, na teritoriji koju je pokriva-nešto skraćena Srbija pod nemačkom upravom, bez Srema i Bačke, uključujući Banat i bez Kosova i južne Srbije, ubijeno je oko 500,000 ljudi. Od toga su oko 250.000-300.000 bili civili. “Srpska država na straži“-kako se zvala njegova vojna formacija, je zajedno sa Nemcima otvarala logore, zatvore, ljude su hapsili, streljali itd. Ne znam koliko vam je poznato, ta Nedićeva Srbija je proglašena za prvu zemlju „Judenfrei“ u Evropi. U prevodu, svi Jevreji do kojih su došli, upućeni su u logor na Sajmište, pogubljeni streljanjem u Topovskim šupama ili u kamionu-gasnoj komori i sahranjeni na groblju u Jajincima.

Zašto pravim ovako širok uvod? Radi se o jednom, par ekselans, saradniku nacističke Nemačke. Njega su naši stručnjaci za reviziju istorije devedesetih izabrali da ga predstave kao srpsku majku i da objasne učenicima trećeg i četvrtog razreda srednje škole da je morao da saraduje sa Nemcima.

U udžbeniku koji je napisan 2002 godine, a koji se koristi u gimnazijama, stoji doslovno sledeća ocena i kvalifikacija ustanka iz jeseni 1941 godine, u zapadnoj Srbiji: 'Ustanak je bio potpuno nepotreban i nije doneo potrebne rezultate, samo nepotrebne žrtve.' Ako pogledamo uporedne prakse u drugim zemljama, na primer u Skandinaviji, videli bismo da bi neko ko to tvrdi bio momentalno procesuiran i bilo bi mu zabranjeno da se bavi profesurom, naučnim radom i bilo čim sličnim. Srbija je jedinstvena u svetu, po tome što nakon 50-60 godina nakon Drugog svetskog rata, na kvazi-naučnom nivou pokušava da se otrese svog antifašizma, a rehabilituje, par ekselans, saradnike nacizma. Govorim o Nediću, o Mihailoviću. Udžbenici vrve od raznih citata kojima se pravda kolaboracionizam i zločini počinjeni na teritoriji Srbije.

U udžbeniku koji je prošle godine objavljen i koji se sve više koristi u školi ima i citat Kalabića, gde on objašnjava razliku između četnika i komunista:”Mi četnici brinemo o srpskom narodu, porodici, a vi komunisti radite sve suprotno.“ A, ko je Nikola Kalabić? On je predratni geometar, koji je na početku rata imao oko sto trideset kilograma, „operisao“ je po selima, a svaki put kada je izlazio na premeravanje ucenjivao je seljake i zauzvrat dobijao pečene prasiće, piliće. Bilo mu je lepo i godinama je nabio tolike kile. Ponuđeno mu je mesto komandanta Kraljeve garde. Imenovao ga je Draža Mihailović. Posebno se isticao po organizovanju kafanskih terevenki po selima valjevskog kraja, oko Gornjeg Milanovca i Ljiga. Muzičari su išli za njim i pisali prigodne pesme, koje su se kasnije izvodile u kafani. On je primer onog što se naziva 'četnički gibaničar' koji je koristio poziciju i oružje da pljačka ljude i izivljava se na najgori način. On se citira u udžbeniku. Navodi se njegova mudrost, ali se izbegava spominjanje kolaboracije sa nacistima u bici na Neretvi. Spominju se četnici koje su partizani tamo napali, ali nema ničega o tome od kuda su došli. Nema reči o zapovedniku Vajsu, kome je kao i drugima

cilj bio uništiti partizane 1942 i 1943 godine i koji ih je rasporedio zajedno sa ustašama. Na jednoj strani su bili ustaše, na drugoj četnici, na trećoj domobrani. O toj saradnji nigde nema ni jednog reda, jer bi to srušilo svaku vrstu koncepcije.

Cilj udžbenika je definisanje i redefinisane nacionalnog identiteta, a identitet shvaćen od strane autora udžbenika podrazumeva sukobe sa svima ostalima. Palo mi je na pamet da prebrojim koliko se puta spominje reč ustaša, a koliko Hrvat. Ustaše su fašistička organizacija koja je trajala četiri godine tokom trajanja rata, ali ako pogledate koliko se puta pominju, stiće se utisak da su se pojavile sa Hrvatima u srednjem veku i da još uvek to traje. Ispada da su istorijska konstanta hrvatskog naroda. Pretpostavljam da situacija sa udžbenicima u Hrvatskoj nije mnogo različita. Radoš Ljušić je autor udžbenika za drugi i treći razred srednje škole, odnosno za period istorije od šesnaestog do devetnaestog veka. To je doba konstituisanja nacionalnih identiteta u Evropi i svetu. Teza koja se provlači je da su Srbi narod koji je svoj identitet konstituisao u jedanaestom i dvanaestom veku, dakle osamsto godina pre svih ostalih. Znamo, međutim, da se nacionalni identitet prvi put javlja u toku francuske revolucije, u toku intervencije carske Evrope, dakle Austrije i ostalih, negde 1792, krajem osamnaestog veka. Dakle, 1792 i 1793. godina su početne godine definisanja nacionalnih identiteta, ali prema našim stručnjacima, kod Srba je to bilo mnogo ranije.

Završiću pričom o Crnoj Gori. Naravno, njena istorija se posmatra kao srpska nacionalna istorija, ali do devetnaestog veka to nije sporno. Tome se ne suprotstavljaju ni u Crnoj Gori. Postoje neki integrativni mitovi koji tu državu vežu za srpsku državu. Do početka sukoba dinastija Petrović - Njegoš i Obrenovića, oni se uklapaju u opšti tok. Kad se pominje Crna Gora, u novijim udžbenicima ide uvek pridev primitivna, plemenska, zaostala, a Cetinje je uvek malo. Znamo da je u to vreme i Beograd bio mali u poređenju sa Londonom i Parizom. No, to je ta naša malograđanska mera, po kojoj ono gde smo mi je taman, a sve drugo je primitivno i malo. Takvih stvari u udžbenicima ima na hiljade.“

Na pitanje **Senke Rastoder** iz Crne Gore, kako se oseća u tim okolnostima kao profesor istorije i da li neko vodi računa o tome šta ti mladi ljudi uče, Vlada je dodao:

“Ja sam stalno u neakvim konfliktima. Radim u tehničkoj školi. Moje đake mnogo ne interesuje šta ja pričam. Na trećoj godini studija smo počeli da učimo nacionalnu istoriju novog veka, istoriju srpskog naroda od šesnaestog do devetnaestog veka zaključno sa kongresom u Berlinu. Oko trideset posto svega, bila je priča o Vojnoj krajini. Taj deo koji je nekad bio deo Hrvatske, poznaju bolje nego svoje selo: svaku selendru u okolini Ogulina, Vojnića, Vrgin mosta, Karlovca, Varaždina, gde god su bili generalati Krajine. Mislim da bi prolazeći kroz taj kraj prepoznao svaki sokak zatvorenih očiju. Znam da su prošle godine sa tim prestali, ali jedno petnaest godina smo čitali tri puta godišnje dokument iz 1701 godine. U tom dokumentu, upravnik imanja zagrebačke biskupije izjavljuje da bi rađe poklao, nego dao privilegije doseljenim Vlasima na teritorije koje su prethodno upravo bile oslobođene od Mađara i Otomanskog carstva. Radi se o doseljenicima koji su, pored ostalog, oslobođeni i plaćanja poreza na imanja koja su dobili (privilegija za pridruživanje vojsci). To se uzima kao ključni dokaz da se hrvatski genocidni potencijal javlja još tada. Znači, Hrvati su kroz usta Ambroza Kuzmića

razmišljali kako da genocidiraju Srbe. Ali, oni to iz generacije u generaciju ponavljaju na fakultetu. Ako ukucate na internetu njegovo ime, ima jedno trista jedinica sa kojekakvim knjževnim škrabotina, na svim mogućim portalima.

Što se tiče pozicije žene, 80% teksta su bitke i opisi bitaka. Za žene tu nema mesta. U 20% udžbenika kao podnaslovi stoje kultura, prosveta i nauka i tu su popisi imena autora i njihovih dela. Ako hoćete da saznate nešto o ovim oblastima, ko je, recimo, nešto napisao u doba renesanse, u svetu, imate ime, prezime, naslov dela i čak fotografiju. Tu ćete naći neka ženska imena, ali ne više od 2-3%. Tu su Natalija Obrenović, Milena Marić, kneginja Zorka, ali pored Zorke je uvek i kralj Nikola, kao njen otac. Kod Ljušića stoji da su u Dalmaciji živeli pravoslavni Srbi, katolički Srbi i nešto Italijana. A, kad je reč o Bosni i Hercegovini, navodi se da su baš tamo Srbi najviše primili islam, ali i katoličanstvo od bosanskih franjevaca. Ispada da su Hrvati i Bošnjaci „pali s neba“ ili su „izvedeni“ od Srba.“

U diskusiji koja je usledila učestvovala su **Ivana Kronja, Džana Tepavac, Adrijana Kocić, Gordana Radosavljević, Mara Bašić, Marija Penčić i Binasa Džigal**. One su postavljale pitanja o reformi obrazovanja, profesionalnoj savesti profesora istorije, konfuziji koja se proizvodi kod đaka, udžbenicima istorije za manjine te iznosile neka iskustva vezana za učenje istorije vlastite dece.

Komentarišući i odgovarajući na pitanja, Vlada Jevtić je rekao:

„To je sve (reforma obrazovanja) fingiranje. Kod nas je na delu „fingiranje života“, pa je tako i s tim. Postoji nekoliko udžbenika koji liče kao jaje jajetu. Piše ih ista ekipa. Isti su autori. Jedan su pisali Kosta Nikolić i Bojan Dimitrijević, a drugi Momčilo Pavlović. Oni među sobom podele resore i svako uzme tezgju.

Mi se po malim mestima borimo kako da upišemo đake da bi sačuvali normu. Ja držim informatiku, građansko. Neki dan su se zezali sa mnom, jer ja o informatici ne znam ništa, osim što umem da koristim kompjuter, pa me pitaju što nisam uzeo i džudo? To je pravi cirkus. Ljude dovode sa privatnih fakulteta, iz privrede. Direktori nalaze razne mehanizme, izmišljaju odeljenja. Stalno nam prete da će doći revizija, kontrola, da nismo kvalifikovani.

Navodno se 2001 godine krenulo sa prosvetnom reformom. Ekipa iz Instituta za savremenu istoriju preuzela je pisanje udžbenika. Tada su njihovi nastavni planovi i programi ušli u javnu sferu. Reforma po osnovnim i srednjim školama je krenula 2002 godine. Devedesetih godina nismo imali nikakvu reviziju. To je prosto neverovatno, ali je činjenica.

Jedno istraživanje koje su vršili ljudi koji se bave stanjem obrazovanja u Srbiji, u koje je bilo uključeno i nekoliko istoričara, pokazalo je da deca, na sreću, ne znaju ništa. Bolje je ne znati ništa nego znati stvari naopako i biti indoktriniran glupostima kojih se ne možeš osloboditi celog života. Nema povratnog rezultata od tog znanja što je dobijeno u školi. To je reproduktivno znanje. Služi da se naučeno ponovi nekoliko puta i da se dobije ocena i to je sve.

Sa stanovišta nekih društvenih nauka je to i dobro. Možda sam ovde malo ciničan, ali to je šansa da počnu kao tabula rasa i da nekad nešto vredno nauče u životu.

Problem obrazovnih programa je u tome što vam ne daju nikakav pogled sa strane i ne razvijaju kritičko mišljenje. Elementarna stvar bi bila na primer, da kada se govori o balkanskim ratovima, kada se govori o Srbiji i Crnoj Gori, da se pokaže i stav osmanske i albanske strane. Tako bi se omogućila dva sučeljena mišljenja i jasnije sagledavanje stvari. Umesto toga je sve sažvakano, to je jedino ispravno, to je jedino moguće mišljenje. To je kao u svetom pismu i amin.

Kada je reč o udžbenicima istorije za manjine, koliko je meni poznato, manjine imaju pravo da rade po svojim programima, ali tu nema nikakvih kontakata. To ima za svrhu samo da se zadrže važeći diskursi koji mogu u svakom trenutku da vas mobilišu. A Dubravka Stojanović je s tim u vezi primetila da 'istorija nije predvojnička obuka.'

Pre petnaestak godina se pojavila grupa koja negira maine stream historiografiju. Oni tvrde da su Srbi najstariji narod na planeti zemlji i da su svi indo-evropski narodi nastali od Srba. Nosioc te priče je neki Jovan Deretić. Za svakog ko sluša duže od petnaest minuta to je gomila gluposti. Postavlja se pitanje odakle im toliki publicitet i odakle im smelost da se jave i sa nekim polemišu. Pa, otuda što ekipa oko Radovana Ljušića zna vrlo dobro da su oni ideološki smešteni vrlo blizu ekstremne desnice. Njima treba neko još bešnji i luđi od njih da bi oni mogli da se centriraju. Moja teorija zavere je da su oni napravili Jovana Deretića i ekipu koja tvrdi da su Srbi najstariji narod. Imam i neku vrstu dokaza, ali ne bi mogao na sudu da to potvrdim“.

U nastavku je govorio **Lino Veljak** o stanju u obrazovanju i o tome čemu ono u osnovi služi. On je istakao sledeće:

“Iz ovoga što je do sad Vlada izložio je vidljivo da postoje dve vrste problema. Zapravo, prvi se odnosi na reviziju prošlosti i na rehabilitaciju kvislinških pokreta u nastavi nacionalnih predmeta, prije svega historije, a drugo pitanje koje je još važnije, a što je samo naznačeno je čemu obrazovanje služi i u kakvoj je ono situaciji. Šta se zapravo događa sa takozvanim reformama obrazovanja? Dakle, tendencija revizije prošlosti i rezultata Drugog svjetskog rata, nije srećom ili na žalost, prije bih rekao na žalost, privilegija Srbije. To je slučaj i u drugim zemljama bivše Jugoslavije, a naročito u srpsko-hrvatskim relacijama. Recimo, u Bosni i Hercegovini su u upotrebi tri vrste udžbenika. Srpski udžbenici na teritoriji Republike Srpske, hrvatski na teritoriji sa pretežno hrvatskim stanovništvom, bošnjački na teritoriji federacije. Rekao bih da je prisutna istovjetna matrica prikazivanja prošlosti.

Sve tri historiografije se natječu koja će biti patriotskija. Još nisam čuo da se pojavila teza o bošnjačkom narodu kao najstarijem, ali se na margini znanosti pojavila knjiga u Hrvatskoj koja govori da su Srbi i Hrvati najstariji narodi na svijetu. Govori o tome da su bijeli narodi u Evropi, ne računajući obojene i „niže rase“ nastali od Srba i Hrvata. Dakle, oni su od samog početka u indo-evropskom, arijevskom korpusu inkarnirani, utjelovljeni. S tim što Hrvati imaju više ulogu Abela, a Srbi Kaina. Hrvati predstavljaju dobro, a Srbi zlo. I cjelokupna prošlost evropskog dijela čovječanstva je sukob dobra i zla, onog dijela čovječanstva koji je potekao od Hrvata i onog dijela čovječanstva koji je potekao od Srba, koji se međusobno često miješaju, pa imamo i kontradiktornosti, te su od Hrvata potekli oni narodi koji su u Drugom svjetskom ratu imali većinu na strani kvislinga, a od

Srba su potekli Rusi, Englezi, Francuzi i oni dijelovi drugih naroda koji su se borili protiv sila osovine; svi oni su inkarnirali ideju dobra.

To što sam ispričao nećete naći ni u jednom udžbeniku u ovom dijelu svijeta. Ali duh koji iz većeg dijela tih udžbenika proizlazi, stvara atmosferu u kojoj je ovaj oblik razmišljanja na tu temu posve očekivan rezultat. Ne kažem da nema i profesora koji ovo nadodaju kao kreativni dodatak nastavi. Ima i toga, ali to nije u centru pažnje. Centralno je da nikoga to ne zanima, osim onih nastavnika koji su posvećenici četničkoj, ustaškoj ideologiji ili, naprotiv, nečemu dobrom. Ne zanima ih da rade više nego što je potrebno da bi dobili plaću dok još ima para da se kakve takve plaće dijele, niti učenike zanima išta osim petica da bi mogli nastaviti svoje školovanje, a petice će dobiti ne samo na temelju učenja, to dobijaju samo budale i štreberi, već na temelju intervencije moćnog oca, a može i bahatog komšije.

Ocjene su devalvirane, pa ni učenike ne zanima da nešto nauče, ni roditelje da im djeca nešto nauče, niti nastavnike zanima da nešto djecu poduče. Generalno - obrazovanje je u postupku urušavanja. I to nije ništa slučajno. To se događa u svim tranzicijskim zemljama (Ukrajina, Poljska, Litva, Bugarska, Mađarska, Makedonija, Albanija...). To se odvija i na globalnom planu, dok se to već odavno dogodilo u SAD-u u javnim školama, koje sada pohađaju samo siromašna, latinoamerička djeca, djeca useljenika iz Kine ili sa Dalekog istoka. U njima se dobija diploma koja ne vrijedi baš mnogo, iza kojih ne stoji nikakvo znanje. Tu rade profesori koji ne raspolažu znanjem, a imaju diplomu nečega, pa je to tako u SAD-u sto i više godina. Ali, zato postoji sistem privatnog obrazovanja od predškolskog pa do univerziteta koji je profitni, a istovremeno iz razloga samoodržanja otvoren za 5% najtalentiranijih koji će pohađati besplatno. To je stoga što cjelokupnom sistemu treba netko tko će nešto znati, inače će čitav sistem propasti. Na tih 5% svijet opstaje. A, u ovakvim zemljama kao što su Srbija i Hrvatska nema potrebe ni za ovih 5% jer ionako će dobar patriot postati i onaj koji nije naučio razliku između kralja Milutina i kralja Dragutina, a sve potrebne informacije za svoj patriotizam će naći na sajtu Obraza.

Najinteresantniji je jedan portal koji ima dvije varijante: ovdje završava na rs, a u Hrvatskoj na hr. Osamdeset posto tekstova je identično. Jedan je žestoko četnički, drugi žestoko ustaški. Objavljuju slične tekstove, na primer protiv Jevreja, međunarodne masonerije i slično. A, kad objavljuju o hrvatsko-srpskim odnosima onda koriste iste podatke, ali interpretacija je drugačija. Kako bi Ambroz Kuzmić prošao na tom sajtu? Bio bi to s jedne strane dokaz kako su hrvatski Srbi još 1701 godine, uz pomoć bečkog dvora uzurpirali teritorij zemlje u koju su se doselili, a na srpskoj strani dokaz da su Hrvati genocidni od 1701 godine ili i od ranije.

Sve to što se događa i u književnosti, historiji umjetnosti i vjeronauci je zapravo beznačajno, samo po sebi ne bi dovelo do nekog zla, ali ono što dovodi do zla je generalna atmosfera koja u društvu vlada, a koja dovodi do proširivanja ksenofobije, rasizma, šovinizma, etničkih stereotipa. Škola radi nešto mnogo gore. To je urušavanje obrazovanja koje vodi do totalne demotiviranosti učenika, roditelja, nastavnika, u situaciji u kojoj je jedini cilj stjecanje diplome, a oni koji nemaju prosjek 5.0 su luzeri, jer ako dijete ima 4.9 to je znak da nisu bili sposobni pretvoriti posljednju četvorku u peticu. U stara dobra vremena dovoljna je bila jedna ćurka za to. Danas je za to dovoljan jedan

mrk pogled. Problem je što ovakva škola sistematski zatupljuju i čini mlade ljude neseposobnima da kritički misle, izručenima na milost i nemilost medijima i okolini i dominantnim tipovima propagande u vlastitoj sredini. Dakle, škola tako onesposobljuje, a istovremeno osposobljava učenika da budu u trendu i da se priključe na tržište rada (malo je onih koji će to zaista moći) na način poslušne, priglupе i visoko efikasne radne snage. To je prava istina, a ovaj historijski revizionizam je sigurnosni ventil u loncu. Ukoliko se stvari otmu kontroli, ventil će se prizvati u pomoć, aktualizirat će se pseudoproblemi koji nastaju iz etnocentričnog, šovinističkog i sličnog pogleda.“

Na pitanje **Staše Zajović** koje se odnosilo na otporu Bolonji na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Lino je dodao:

“Bolonja je prije svega pokušaj da se evropski univerziteti reduciraju na nivo američkih. Znanje postaje roba. Tko ima para može se školovati, tko nema para neka se zaduži, uloži nekretnine svojih predaka u investicione fondove, a taj koji nema ni bogate pretke, ne treba ni da se školuje, neka se sam obogati i onda školuje pod stare dane. U bolonjskoj deklaraciji ima lijepih ideja, viši nivo interaktivnosti, demokratizacija obrazovanja, ali se svodi na ono što je rečeno. Zato bolonjska reforma nailazi na otpor na zapadnoevropskim univerzitetima i nitko je ne uzima za ozbiljno., Ona se formalno samo prihvaća, ali uz podsmijeh. A kod nas je to isto, samo bez onih 5%. Ako nam budu potrebni, mogu uvijek doći iz inozemstva, kao Strauss Khan i sićni“

Na **Feminističkom čitalačkom kružoku**, su potom predstavljene knjige antropološkinje **Maše Malešević: *Žensko – Etnografski aspekti društvenog položaja žene u Srbiji; Ima li nacija na planeti Ribok – Ogledi o politikama identiteta i Didara – Životna priča jedne Prizrenke***

Govoreći o Maši Malešević, **Miloš Urošević** je potsetio da je ona naša feministička i antiratna drugarica, etnološkinja i antropološkinja, te učesnica Trećeg jugoslovenskog feminističkog skupa, održanog marta 1990 u Beogradu. Dodao je da je ona od početka sa Ženama u crnom i da je sa njima bila naročito u kritičnim i teškim momentima.

Maša Malešević je iznela osnovne narative sve tri knjige:

„*Didara* je knjiga koja predstavlja životnu priču jedne Albanke sa Kosova, koju sam ja zabeležila, u više navrata razgovarajući sa njom. Didara je svoj životni vek provela u socijalističkoj Jugoslaviji i bila paradigma post- ratnog jugoslovenskog socijalističkog razvoja. Onako kako je tekla istorija zemlje, kretao se paralelno njen život. Kada se srušila zemlja, srušili su se i njeni ideali.

Žensko je zbirka etnološko-antropoloških tekstova, koji su nastajali u različitim godinama, a govore o problemima žena u savremenom društvu poslednjih dvadeset godina. Jedan tekst se odnosi na istoriju feminističkog pokreta između dva svetska rata.

Ima li nacije na planeti Ribok je zbirka tekstova o politikama identiteta, koji su nastali u rasponu od sedam godina, a tiču se izbora novog nacionalnog identiteta Srbije, nakon raspada zemlje i nakon političkih promena koje su do njega dovele“.

O svojim utiscima o knjizi *Ima li života na planeti Ribok*, najpre je govorila **Staša Zajović**. Rekla, između ostalog, sledeće::

„Tekstovi u ovoj knjizi se bave pitanjima 'proizvodnje' nacionalnog identiteta i konstrukcije/dizajniranja tradicije u cilju razlikovanja od drugih i različitih.

Tekst *Ima li nacije na planeti Ribok?* je nastao mnogo pre potpisivanja Briselskog sporazuma (april 2013) kojim se regulišu odnosi između Srbije i Kosova i otvaranje pregovora o pristupanju EU (početak 2014). Oba događaja predstavljaju veoma važne korake za Srbiju, ali i pored toga, opstaju iste nacionalističke matrice kao u trenutku pisanja teksta (2003). Nacionalizam opstaje kao neka vrsta nadideologije u srpskom društvu, putem 'povratka korenima', 'antizapadnog raspoloženja', odsustva raskida sa nedavnom (zločinačkom) prošlošću, dominantnih nacionalističkih narativa u obrazovanju, oficijelnoj kulturi. Na primeru mladih, autorka pokazuje potpunu 'konfuziju identiteta srpskog patriotskog podmlatka' koji konzumira proizvode globalne (američke) popularne kulture, a istovremeno 'strasno navija za svoje pleme', skandira 'nacionalnim herojima' (optuženicima ili osuđenim za ratne zločine, itd). Zapravo se radi o dve strane iste medalje kroz spoj 'nacionalnog' suvereniteta i neoliberalnog kapitalizma, šoping molova i pravoslavlja.

Tekst *Tradicija u tranziciji: u potrazi za 'još starijim i lepšim' identitetom* ukazuje na pogubnu kulturnu zatvorenost za vrednosti interkulturalizma: mešanja i poštovanja drugih kultura i običaja. 'Osmišljavanje, obnova 'prave' srpske tradicije, povratak u neko 'imaginarno prošlo vreme' u doba Nemanjića, zadobija groteskne dimenzije: Pomama za receptima 'starinskih srpskih jela' i to iz grada u selo, čišćenje nacionalnog identiteta od tuđih uticaja, 'opravoslavljenje' identiteta kroz masovne rituale krštavanja i osveštavanja pokretne i nepokretne imovine, po autorki ima za cilj da 'istakne različitost naše' tradicije u odnosu na tradicije naših suseda od kojih želimo I politički da se odvojimo.

Tekst *Pravoslavlje kao srž 'nacionalnog bića' postkomunističke Srbije* pokazuje način na koji je etnonacionalizam postao profana, politička religija – religija koja slavi srpsku naciju. Autorka upozorava na 'prožimanje crkve i države', gubljenje sekularnog karaktera države, klerikalizaciju društva i teokratizaciju države: mešanje SPC u sve sfere društvenog života, uticaj na zakonodavna pitanja, obrazovanje, državne poslove”.

Osvrćući se na Stašine komentare, Maša je dodala:

„To je knjiga o nacionalnim identitetima, o tome kako je nova politička garnitura došla na vlast, sa promenom situacije, odnosno izlaskom Miloševića na scenu, koji se vezuje za rešavanje srpskog nacionalnog pitanja, nacionalnu homogenizaciju i pojavu ideje o ugroženom srpstvu.

Tekst ukazuje na konfuziju identiteta beogradske omladine. Istraživanje koje sam uradila (nije reprezentativni uzorak) je slika jedne nama sasvim vidljive situacije. Svi učesnici/ce su razgovarali vrlo rado. Bila je reč o tome kako gledaju na Evropu, na svet, na zapad, na naše eventualno priključenje EU, nakon devedesetih. Ne znam da li su ta mlada deca želela da ostave dobar utisak?. Na ta pitanja nisu imali mnogo volje da odgovaraju. Možda jer su bili premladi. Onda sam preusmerila razgovor na ono što je njima blisko, a to je muzika. Ispostavilo se da su oni apsolutno protiv turbo folka. Tačnije, imali su vrlo negativan stav prema turbo folku. Govorili su da se tome ne mogu odupreti, jer su svuda izloženi takvim sadržajima. Ipak, iako su protiv te muzike kao takve, nema otpora. Pitala sam ih pojedinačno šta bi nekome spolja poklonili, a što je vezano za identitet. Ogromna većina je rekla da bi oni poklonili cd sa etno muzikom koja predstavlja našu tradiciju. Zatim sam ih pitala da li oni to slušaju. Rekli su - naravno ne. Na moje pitanje: 'zašto onda to tako visoko vrednuju', rekli su da iako su im bliske vrednosti zapadne omladine u svakom smislu i pripadaju velikom globalnom selu, da je etno muzika naša tradicija. Smatraju da smo to mi i da se treba predstaviti onim što smo mi stvarno, a to staro je deo nas. Tradicija je za njih najviša vrednost, ali oni o njoj ništa ne znaju, niti slušaju tu muziku. Ona im je dosadna i menjaju kanale. Ali, moraš znati ko si, tako su rekli.

To je proizvod pravljenja identiteta koji se zasniva na pastoralnoj slici sela, gusala, preslice. Oni sa tim nisu odrasli, nego sa Cecom. To je apstrakna predstava o tome kako mi treba da budemo viđeni. Tako sam videla i taj juriš na prodavnice tokom mitinga 'Kosovo je Srbija'. To nije bila svesna odluka da se ide u krađu, to je nesvesna potreba da pripadaš realnom svetu, da budeš deo tog sveta. Koštunica traži da se razgovara sa Karadžićem. On je mitski medijator između junaka i naroda. Za njega vreme ne teče, Mladi ljudi su međutim shvatili da žive u sadašnjosti i da se otvorila mogućnost za krađu patika.

Onog momenta kada je fudbalska reprezentacija izašla prvi put sa nemanjićkim grbom, svi su stavili ruke na taj grb, a sa druge strane je bio znak *Nike* (patike). Ja sam tada napisala: 'koji je to feudalac za koga oni igraju?'

Nisam još letela sa *Air Srbija*, ali sam dobila njihov katalog i iz njega možemo da vidimo na koji se način Srbija predstavlja u najnovijem svetlu. Po tom katalogu, osim skijališta i Bajage, sve je drugo nemanjićko doba. 'Vratiti Srbiji kraljevski sjaj' je jedan naslov.

Devojka koja je pobedila na konkursu je nacrtala grb Nemanjića. Drama *Srpska trilogija* je priča o Prvom svetskom ratu. Priča o Hilandaru je Nojeva barka srpske duhovnosti.

Najveća svetinja srpskog naroda je priča o slavi. Tu je još i Njegoš.

To je predstava o nama u tom katalogu. To je projekat oživljavanja tradicije i njeno ponovno konstruisanje. Simbolika mora da bude što starija, vezana za 19 vek i nastanak srpske nacionalne države. Ta slika je potpuno petrificirana, bez obzira što ljudi to ne žive i što to ne korespondira sa stvarnošću. Na ulazu u Novi Beograd, kojim potpuno dominiraju natpisi na engleskom i na latinici, preko jednog nadvožnjaka na ćirilici piše 'Dobro došli u zemlju ćirilice'. Ja ne znam kome je ta poruka upućena. Jedino je moguće da je upućena onima koji to mogu da pročitaju, a to su ovdašnji ljudi.

Za većinu su šalvare strašno opasne, jer su orijentalne. To nije slučaj sa futa suknjom, koja je takođe orijentalnog porekla, budući da je manje poznata.

Ako bi se sada promenila retorika i orijentacija, teško bi se stvari mogle odjednom okrenuti: generacije su odrasle na jednom obrascu, na svojim Nemanjićima. Vidim u knjizi kako sam se obrušila na Tadića koji se krsti na Olimpijadi u Atini. Predsednik svih građana nije smeo da se krsti. Ovaj sadašnji je napravio Božić i uneo u Predsedništvo badnjak i slamu. Sadašnji prvi potpredsednik Vlade, Vučić je 2008 godine izjavio da on obožava svoju ženu, jer ga ona nikada ne pita gde je, ni kada će se vratiti. On je potpuno slobodan. S druge strane, ona izlazi isključivo sa mužem i decom, a ponekad, kada on proceni da je odgovarajući termin, ona može da izađe sa drugaricama“.

Govoreći o knjizi *Didara*, **Marija Penčić** je istakla:

„Početkom novembra sam bila na Kosovu, posle 15 godina, kod naše prijateljice Zane Hodže Krasnići, u Prizrenu. Šetale smo i Zana nas je dovela ispred kuće koja se nalazi na naslovnici knjige. Čula sam priču. Mesec dana kasnije, Staša mi je dala knjigu. Videla sam korice i rekla sam sebi da je to sudbina. Didara fascinira i moja je preporuka da pročitate ovu knjigu. Autorka je na divan način uspela da uhvati njen život, onako kakvim ga je ona videla: način na koji je Didara čupana iz tradicije, ne svojom voljom, način kako je ušla u politiku i kako je ceo svoj život posvetila boreći se za ženska pitanja, za položaj žene u socijalističkoj Jugoslaviji. Jedina samostalna odluka koju je donela je bila da pobegne sa Srbinom koga je volela. Sve njene kasnije odluke vezane za ulazak u politiku su donete zbog njenog muža. Ređale su se funkcije, ona se obrazovala, sve dok početkom devedesetih, nije izašla iz politike. Emotivno me posebno dirnulo Didarino čupanje iz tradicije, njeno skidanje feredže. Ona je iz dobrostajne porodice kosovskih Albanaca. Ona svedoči o tome da je otac oduvek želeo da je školuje. Kad je prošao Drugi svetski rat, odluka njenog oca da joj skine feredžu je strašno potresla i ne znam da li je ikad prebolela. Sledeća odluka je takođe očeva. On je odlučio da treba da se školuje i pohađa kurs za učiteljice. Nakon toga, ona postaje politički aktivna“.

Podsećajući da se radi o njenoj svekrvi, Maša je navela sledeće:

„Država je donela odluku o skidanju feredže, a pre toga se agitovalo. Ona je bila među prvima i odmah je ušla u AFŽ. Ja sam mnogo puta slušala njenu priču i ta priča me godinama dirala. Ona nije sopstvenom odlukom krenula putem emancipacije, ali povratka više nije bilo. Kada se zaljubila u svog muža koji nije bio Albanac, a roditelji su je pre toga obećali čoveku koji je govorio da će njegova žena ostati kući, Didara je osetivši ukus slobode, odlučila da nema natrag. Inače, ključne odluke su donete bez njenog izbora. Odluke da skine feredžu i odlazak na školovanje su bile očeve. Onda, kada je prekršila reč i udala se za drugog, sedam godina je bila mrtva za svoju porodicu - potpuno izopštena. Za to vreme je ona sazrela. U momentu kada sam je upoznala, nismo imale međusobne simpatije. Ona je bila žena iz vlasti, iz nomenklature, a ja sam bila mlada feministkinja. Ona je bila predsednica Konferencije za društvenu aktivnost žena u Pokrajini. Mi nismo živele zajedno, ali smo se kasnije lepo družile. Izraz mog poštovanja prema čitavoj njenoj biografiji je moja knjiga. Iako se nismo slagale, nismo bile suprotnog političkog opredeljenja.

Kada se ona udala za Todora Đorđevića 1949, on je odlučio da ona zadrži svoje prezime Dukadini, zbog njenih roditelja. Smatrao je da ako se njemu nešto desi na granici sa Albanijom, da će ona moći da traži da je roditelji prime natrag jer neće biti Đorđević, već Dukadini. Mnogo kasnije je dodala muževljevo prezime, kada je sama to htela. Kada je krenula iz Prištine u Beograd, prethodno je izbrisala prezime Đorđević da bi mogli da prodaju kuću. U Beograd je stigla, sklonivši se od bombardovanja, kao Dukadini. Na Kosovu je već tada bio rat“.

Anelija Najdenov je podsetila da je porodica primila Didaru posle više godina po nalogu Partije, na silu. Imala je podršku samo jednog rođaka. Kada je kasnije posećivala svoju kuću na Kosovu, činila je to pozajmljujući feredžu.

Za **Snežanu Jakovljević** je Didara pisana jednostavno i nepretenciozno i to je ono što joj se veoma dopalo. Po njoj, knjiga navodi na razmišljanje o tome koliko smo emancipovane spolja - u našem angažmanu u društvu, a koliko smo unutar privatne sfere prinuđene da brinemo o drugima.

Olivera Babić je predstavila knjigu *Žensko*. Po njenom sudu, ta knjiga je pisana iz perspektive žena, kako onih na selu tako i u gradu i govori o feminizmu između dva rata. S tim u vezi, ona je podvukla:

„Posebno mi je zanimljivo ono popularno štivo o dijete, menopauzi isl. Feminizam između dva svetska rata sam mogla da uporedim sa nekim stvarima danas. Videla sam da su se žene tada borile za korišćenje kontracepcije, a to je i sada aktuelno. Takođe i pitanje legalizacije prostitucije. Otpori su bili snažni. Prostituciju i seksualne slobode su tretirani kao jeres koja se širi sa istoka. Zanimljivo mi je bilo i saznanje o postojanju konzervativne i savremene struje u feminizmu što je i danas aktuelno“.

O knjizi *Žensko* su zatim govorile Svetlana Šarić i Ljupka Kovačević.

Za **Svetlanu Šarić** je nesumnjiv povratak u patrijarhat zahvaljujući sadašnjoj vlasti. Dok je čitala knjigu, i sama je preživljavala živote žena iz knjige i poredila ih sa položajem žena danas. Smatra da su žene ponovo na početku, tačnije tamo gde su bile nekad i odakle su krenule. One moraju i danas da se bore za ono što im je zakonom zagantovano.

Ljupka Kovačević je dodala da je čitajući knjigu mislila o skrivenoj ženskoj istoriji o kojoj i feministkinje ne znaju ili malo znaju, uprkos tome što je jedan od ženskih časopisa izlazio tokom 18 godina. Primetila je da se ne zna mnogo ni o istoriji 8 marta. Knjiga *Žensko* je poučna jer pomaže da se otkriju teme koje su bile skrivene, a nekad ranije zaokupljale pažnju žena, kao što su pitanje menopauze, dijete, pitanje odnosa snaha i sverki itd. Te teme su po njoj važne i za naš angažman, a bile su zaboravljene ili nepoznate. Treba neprestano čitati i učiti da ne bismo počinjali iz početka.

Sastanak je tog dana završen **prikazivanjem dokumentarnih filmova Grupe za video aktivizam Žena u crnom**, koje je uradila i izabrala **Marija Vidić** u saradnji sa **Goranom Lazinom**.

U okviru teme **Posledice neoliberalne paradigme u Srbiji - veze siromaštva i egoizma** razmotreni su pojedini aspekti ovog fenomena, kao i odnos spram altruizma i solidarnosti. O ovoj temi govorio je Slobodan Sadžakov, a taj deo je moderirao Vlada Javtić.

Vlada Jevtić je podsetio da je moderna filozofija, oslobađujući se nasleđa srednjeg veka i teologije, razvila teze o individualnosti i počela da se bavi pitanjima ekonomije i morala i odnosa pojedinca i sveta. Tada se nužno postavilo i pitanje egoizma i altruizma kojima se i danas bavimo.

Slobodan Sadžakov je istakao da su egoizam, altruizam i solidarnost, odnosno kako se ponašamo prema sebi i drugima, porodici, prijateljima, nepoznatima, pitanja kojima se bavimo sponatno, celog života i da su deo borbe za vlastiti identitet. U nastavku je rekao:

“Najčešće se egoizam osuđuje kao nešto loše, što je došlo, pre svega iz hrišćanstva – ‘ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga’ i iz te maksime sledi osuda egoizma. Altruizam, sa druge strane, kao i solidarnost su iskorak iz tog egoizma i ponašanja su koja sobom nose pohvalu. Tradicionalno vaspitanje postavlja kao imeprativ: ‘ne budi sebičan, подели sa drugima’. To vidimo već na dečjem igralištu, kada se od dece traži da dele svoje igračke sa drugima. Međutim, tu nastaje ujedno i rascepljenost modernog čoveka, jer cela struktura sveta koja je obeležena ekonomijom, zahteva egoizam i sve, mimo egoizma u toj sferi, nije razumno i kosi se sa našim vapitanjem u kući.

Ono što je važno reći jeste da oko oba pojma postoje manipulacije i licemerje. Naime, neki naizgled altruistički činovi u pozadini nose egoizam. U razumevanju ovih pojmova imamo dve krajnosti: egoizam je jedino prihvatljivo, prirodno ponašanje ljudi (u etici to počinje sa filozofom Tomasom Hobsom, svako naše ispoljavanje je egoistično i samo nas država sprečava da se ne ubijamo međusobno. Najveće etičko opravdanje za to je dato kod Adama Smita u knjizi ‘Bogatstvo naroda’ gde je egoizam etički opravdan. Smit tvrdi da smo svi egoisti, posebno u ekonomskom smislu, ali neka nevidljiva ruka tržišta spaja sve te naše suprotstavljene, egostične ciljeve.

Dobar primer toga je kada neki političar dođe u Čačak i obeća zbog egoizma (da bi osvojio vlast) da će napraviti put, a građani Čačka iz svog egoizma glasaju za njega, jer im treba put. Niko se međutim, ne pita da li je možda taj put na uštrb nekih trećih građana i da li će neko u drugom gradu biti zakinut. O tome, naime, niko ne razmišlja.

U XX veku je prisutno ideološko podmetanje ljudima da je samo egoizam prirodno ponašanje ljudi i da svako drugo ponašanje mora biti proterano i proglašeno nerazumnim. Sa druge strane, opasnost je i u moralizmu, odnosno u našem automatskom osuđivanju egoizma na prvu loptu. Moramo razumeti da egoizam, misleći pre svega na ljudsku privatnost, ipak pripada kultivizaciji ljudske svesti. Naime, patrijarhalna društva su sve podređivala zajednici i dugo je trebalo kroz evropsku istoriju da se pojedinac izdvoji. Egoizam je omogućio da ljudi postanu individue, da imaju privatnost, stiču svoju imovinu, da napuste plemenski kolektiv. Evropa je

proživljavala to stanovište da bi došla do humanijih formi. U pokušajima negiranja egoizma i privatnosti, iako ta dva pojma nisu ista, leži opasnost od totalitarizma, pre svega mislim na fašistički oblik.

Totalitarizam, kao i nacionalizam imaju sličan mehanizam. Mi u tim uslovima svojoj egoizma utapamo u kolektivni egoizam, što je beg od individualnosti. Mi kao pojedinci nismo ništa, ali smo deo srpskog, hrvatskog naroda. No, iza toga buja samo laž, prevara, ubistvo. U slučaju fašizma i nemačkog nacizma, uvek stoji ekonomija, a sve ostalo je glazura. Prosto, fašizam je bila loša kalkulacija nemačkih građana da će kroz ekspanziju i totalitarizam izvući dobit. Oni su prezirali građanina, individuu i organizovali su čitav niz manifestacija kako bi se došlo do te kolektivne svesti. Jedan od interesantnih primera toga je Italija, 1935, kada je organizovan *Dan vernosti*. Žene su poklanjale bračno prstenje (njih 250 hiljada, uključujući i kraljicu Jelenu) i donirale svoje burme Italiji koja je tada bila po ko zna koji put u ratu. Time su negirale vlastitu privatnost, kako bi pokazale da je domovina iznad svega.

Čini se da zapadni način života, uprkos komociji, ipak donosi frustraciju i potrebu da se osmisli život mimo egoizma, utapanjem u kolektive, naciju i veličanjem porodice ili nekih malih zajednica.

Prirodno stanje egoizma je kapitalizam - taj kalkulativni princip, gde su svi odnosi među ljudima napravljeni operacionalno. Moderno stanje podrazumeva distanca među ljudima. Mi smo alergični subjekti koji traže distance: da nam se ne ugrožava sloboda, da smo pravno omeđeni i sa minimalnim moralnim obavezama, što znači da nam je dopušteno da budemo moralno ravnodušni, a da nas niko ne osuđuje za to (ja tebi ne moram da pomognem, ti meni ne moraš da pomogneš).

Kada govorimo o altruizmu moram napomenuti da su granice našeg sveta pomerene - više nije lokalna zajednica naš svet, već i udaljeni krajevi takođe. To nam donosi priliku da formiramo odnos prema tome i mogućnost nove senzibilnosti i solidarnosti. To se moglo uočiti kad se dogodio cunami u Indoneziji i kada smo pratili reakciju građanstva u Nemačkoj. Ljudi su ponekad zlobni i kažu da je lako iz lagodne pozicije poslati deset eura, ali je činjenica da se u Nemačkoj desilo ono što se pomalo nezgrapno nazvalo 'cunami solidarnosti'. Bila je vidljiva velika pomoć običnih građana što se može tumačiti kao stvaranje nove svesti o tome da ono materijalno, konformističko ne čini sve u životu.

Dakle, bavimo se time kako nam neko udaljen postaje važan, neko kome ne znamo ni fizički izgled, ni ime, neko iz dalekih krajeva, ili u našem slučaju, neka žena iz Srebrenice. Naime, filozof Dejvid Hjum je govorio da možemo pomoći samo ljudima koje direktno poznajemo - konkretnim ljudima i da je samo ta pomoć smisljena. Šta onda znači ova vrsta solidarnosti?! Svakako, takvu solidarnost, kada nam postaju važni ljudi, ne samo oni koji su članovi naše porodice, plemena i sl., možemo nazvati istinskom ljudskošću. Ovo je moguća forma istinske ljudskosti, mada i polje moguće manipulacije.

Šta je tu opasno? Po Slavoju Žižeku tu je moguć lažni altruizam kojim smo oprali svoju savest, jer smo sa 5 dolara pomogli nekom, a zapravo, nizom takvih akcija ne zadiremo u suštinu sistema. Istovremeno, osnovan poriv za te humanitarne akcije nije zbiljsko

uverenje, već zadobijanje 'dobrog glasa'. Dobri primeri za to su političke predizborne kampanje (poklanjanje opreme za decu, davanje krvi...).

Poslednji klasičan primer toga je PPV (Alkeksandar Vučić) koji iz vojnog helikoptera iskače kao supermen, a slučajno je tu i kamera i novinarka. To je bezočni marketing koji je u senku bacio one ljude koji su stvarno pomagali. Ono što je stvarno inaugurisano kao pravilo, i po mom mišljenju bi trebalo da se toga držimo, jeste da ne prihvatamo marketing kao navodni altruizam. Poštenije je reći - ja sam egoista.

Tu je još jedan fenomen koji sam nazvao 'ljubi dalekog tuđeg' koji je proračunata filantropija, apstraktna ljubav, poput reprodukcije mitova o širokoj balkanskoj duši. Ta ljubav prema dalekom tuđem, često ide sa zaboravom bližnjeg. Zaboravljamo svoje komšije i ne gledamo ih u lica. Razni su modusi tog fenomena. Bilo je patriota, nacionalista, koji su u praksi bili dobrovoljni davaoci tuđe krvi, poput Arkana, kojeg se sećate.

Ljubi dalekog tuđeg je takođe i crkveno licemerje o siromaštvu i skromnosti. To je pokret sa najboljim marketingom ikada i Hrist bi najverovatnije, da se sada pojavi, bio najveći protivnik crkve.

Licemerje je značajan fenomen, vidljiv u tom navodnom aktivizmu društvenih mreža u kojima su aktivni uglavnom ljubitelji fotelja. Tu je jasna i zloba prema onima koji su se zaista negde pojavili i napustili svoje fotelje. Bio je jedan fantastičan status na facebook-u u vezi sa kampanjom 'Nahranite gladne u Africi jednim klikom'. Neko je tu dopisao: 'Kliknuo sam tri puta, valjda se mali nije prejeo', čime je ukazao na lažanost te vrste aktivizma, odnosno na verovanje da se iz fotelje jednim klikom može nešto promeniti.

Na samom kraju - nešto i o našoj situaciji. Kako vreme prolazi, mislim, makar za moju generaciju i starije, da je rat najznačajniji događaj našeg života, nešto što nas je obeležilo. I sve što se desilo tada je pokazalo, sa jedne strane klimavost Titovog sistema, bez obzira na trud da se u njemu instalira nešto drugo. Sa druge strane, posledice koje je rat iznedrio govore koliko je teško ispraviti stvari koje su se već desile.

Kada govorimo o solidarnosti, moramo se setiti devedesetih. Život je tada sve manje vredeo i normalno je da je solidarnost često bila manipulisana. Solidarisalo se samo sa svojom nacijom. No, i to se brzo izduvalo. Sećamo se izbeglica koje su dočekivane prvih meseci obručke, a danas na njih gledamo sa prezirom i kao na teret. Sam je nacionalizam ludost. On nema smislene ciljeve, pa je zato i moguće da pripadnici 'naše nacije' postanu žrtve upravo svojih ideologa.

Nacionalizam i rat su sve urušili. Staša Zajović je jednom rekla: 'Predrasuda je da siromaštvo jača solidarnost, naprotiv, siromaštvo ga urušava'. Ljudi u uslovima siromaštva gledaju da prežive i ne mogu biti solidarni zbog svoje vlastite bede.

Solidarnost, na kraju krajeva, iziskuje i jednu kultivisanu ličnost, koja može da pomogne drugome. Mnogi ljudi su plemeniti i solidarni, ali se postavlja pitanje čime oni zaista

mogu pomoći. Vrlo je teško uspostaviti i minimalne mehanizme solidarnosti. Naime, pogledajte reakcije na ono što se događa u BiH ovih dana. Lamentira se nad zapaljenom arhivom, ('arhiva gori') i vajka deo javnosti, a nikom ništa što se 20 godina maltretira narod i što život gori poslednjih 20 godina.

Nakon rata imamo čudnovati amalgam koji čine 'froncle' socijalizma, nacionalizma, siromaštva, neoliberalizma. Mi nismo u tranziciji: ona je obavljena tokom rata, putem nacionalizma i privatizacijom i gotova je odavno. Danas živimo u nekom mutiranom obliku. Srbija me podseća na zabačenu prigradsku kafanu oko ponoći, sa suludim pričama, srčom i nasiljem.

Solidarnost, a Žene u crnom su stvarno tokom ovih godina ideji i praksi solidarnosti dale ogroman doprinos, nije samo pomoć drugima, već u isto vreme, borba za vlastiti stav i identitet i istinska briga za vlastito društvo i put kojim se prevazilazi egoizam.

Budući da sam neka vrsta dopisnog člana ŽuC-a, verujem da ovo neće izgledati kao da se Žene u crnom same hvale. Moram reći da u XX veku u Srbiji postoje dve važne pojave: početkom XX veka je delovao Dimitrije Tucović, koji se borio na jedan antinacionalistički način i bio toliko fantastičan da je morao biti zaboravljen; na kraju XX veka, to su u prvom redu Žene u crnom. Tu je i mnoštvo drugih hrabrih i poštenih, ali su ŽuC svojom ideologijom i konkretnim činovima ušle u jednu zaista novu dimenziju ustrojstva ljudskih odnosa, u novu sferu solidarnosti, novu vrstu moralne senzibilnosti. Koliko se to neguje i poštuje vidim na ovim skupovima. Gustav Krklec je o Mladenu Stojanoviću, čuvemom crvenom doktoru rekao: 'On je bio takav kakvi će ljudi tek biti jednog dana' i zato sam vam zahvalan za ovaj poziv".

Drugi deo teme odnosio se na **Neoliberalnu ekonomsku globalizaciju i oblicima otpora**. Kratak prikaz su redom dale Marijana Stojčić i Ivana Vitas, a ovaj deo je moderirala Staša Zajović.

Marijana Stojčić je navela sledeće:

"Ono što obeležava savremeni trenutak i na globalnom i na lokalnom nivou jeste potpuna dominacija neoliberalnog ekonomskog modela i njegovih pratećih efekata: povećavanje jaza između bogatih i siromašnih, urušavanje tekovina socijalne države, rast svih oblika nasilja i jačanje retrogradnih, rasističkih, fundamentalističkih i militarističkih tendencija, ukidajući dostignuti nivo ekonomskih i socijalnih prava. Neoliberalni koncept odlikuje: smanjivanje poreza, slobodna trgovina, privatizovanje usluga i kresanje državne potrošnje. Takav sistem najviše pogađa siromašne, a među njima posebno žene. Dobici se privatizuju, dok se gubici socijalizuju.

Jedna od najupadljivijih osobina ovog ekonomskog modela je da se zajednički resursi planete iskorišćavaju tako da samo ogromna manjina uživa plodove prirodnih bogatstava, ljudskog rada i znanja, dok većina postaje/ ostaje sve siromašnija i ranjivija (posebno ako su pripadnici/e manjinskih grupa- žene, verske, nacionalne i seksualne manjine...).

Raspon u prihodima između 20% populacije na vrhu po primanjima i 20% stanovništva koje se nalazi na dnu tabele bio je 74:1 u 1997. godini, 60:1 u 1990. i 30:1 u 1960. godini. Drastično povećanje ovoga jaza dolazi do izražaja ako se uporedi sa podacima iz prethodnog veka. U 1820 godini taj raspon je iznosio 3:1, a trebalo je da prođe skoro stotinu godina da bi narastao na 11:1.

U roku od nekoliko godina, krajem devedesetih, 200 najbogatijih ljudi sveta je udvostručilo vrednost svoje imovine, koja je u 1998 godine premašila trilion dolara. Imovina trojice najbogatijih ljudi sveta premašuje BNP svih najsiromašnijih zemalja sveta, u kojima živi 600 miliona ljudi. Jedan procenat imućnijih ljudi u svetu ima veći prihod nego 57% najsiromašnijih. Deset najvećih kompanija u oblasti telekomunikacija danas kontroliše 86% svetskog tržišta vrednog 262 milijarde dolara, a 10 najvećih kompanija u oblasti proizvodnje pesticida nadzire 85% tržišta vrednog preko 30 milijardi dolara.

Mega-korporacije kao što su Shell ili Wall-Mart imaju veće budžete od većine bruto društvenih proizvoda (BDP) većine zemalja na svetu; od stotinu najjačih svetskih privreda, pedeset jedne multinacionalne kompanije, od četrdeset devet nezavisnih država. Porast nejednakosti je samo naličje drugog fenomena: smanjenja mogućnosti.

Jednakost, sloboda i pravda u svom akcionom jedinstvu su temelji svakog kvalitetnog društva. Ukoliko se u praksi ukine samo jedno od njih potiru se i druga dva. Ideja socijalne pravde nije odvojiva od koncepta ljudskih prava. Diskriminacija je najotvorenija suprotnost jednakosti. Borba protiv diskriminacije je često najplodotvorniji način da se postigne visok nivo jednakosti. Diskriminacija ima mnogo pojava oblika: rodna, nacionalna, etnička, verska, starosna, klasna- diskriminacija siromašnih i neobrazovanih...

Pravila globalizacije takođe su skrojena da idu na ruku bogatima: ona podstiču države na konkurenciju u *preduzetništvu*, što spušta poreze za korporacije, oslabljuje zaštitu zdravlja i životne sredine, i podriva ono što smo nekad smatrali „osnovnim“ pravima radnika.

Najveći deo zajednica ostaje lišen uticaja na privređivanje i sledstveno tome na svaki drugi segment odlučivanja. Ekonomska, politička i svaka druga moć se koncentriše u vrlo uskom krugu elita moći koje više ne odgovaraju nikome. Parlamentarna demokratija se prazni od svoje suštine i sve više postaje medijski spektakl.

Globalizaciju prate i otpori. To su, s jedne strane, retrogradni i fundamentalistički odgovori, ali i stvaranje globalnih mreža za mir, ljudska prava, ženska ljudska prava, ekologiju, medije i njihove akcije/ alterglobalistički pokret. Ovaj poslednji se smatra prvim velikim političkim pokretom nakon pada Berlinskog zida. Osnovne odlike alterglobalističkog pokreta su: internacionalistički karakter, univerzalistički karakter, antiratni/ antimilitaristički karakter, nehijerarhijski karakter, umrežavanje/ spajanje/ koalicijsko delovanje, stvaranje i širenje alternativnih medija i stvaranje globalnog civilnog društva“.

O oblicima otpora liberalnoj ekonomskoj globalizaciji, putem solidarne ekonomije, govorila je **Ivana Vitas**. Ona je navela da se solidarnom ekonomijom bave zadruga,

kooperative, mreže, udruženja, zajednička društva, a da njih karakterišu: ekonomija orijentisana na javno dobro, demokratski ekonomski odnosi, zajedničko odlučivanje poslodavaca i zaposlenih, donošenje odluka putem samoupravljanja, postojanje kooperacije, bez kompeticije, orijentacija na dobrobit svih (ne na rast) i zaštita okoline.

Za razliku od preduzeća orijentisanih na profit, čitav ovaj spektar društava u solidarnoj ekonomiji ima eksplicitan ekonomski i socijalni cilj: udruživanje i solidarne odnose. Posluju na bazi: solidarnih pozajmica, etičkoj potrošnji, alternativnom/lokalnom novcu, trampu, pravednoj trgovini (fair trade), ekonomiji zajedništva (besplatne radnje, radnje za pozajmicu alata, razmena vremena, kafićima-radionicama itd.)“.

Nakon uvoda, **Rada Žarković** je predstavila poljoprivrednu zadrugu *Insieme/Zajedno*, koja se nalazi na području Bratunca (BiH) i predstavlja primer solidarne ekonomije. Ona je istakla sledeće:

“Kad sam čula o mikrokreditima, ljudi su vidjeli moju reakciju. To je prosto nešto iz stomaka što nisam mogla da kontrolišem. To su banke koje su dovele ljude, ne do siromaštva, nego do samoubistava. Ljudi su uzimali kredite od mikro kreditnih organizacija sa kamatama od 35%, dakle, većim i od zelenaških, koje normalnim bankama ne padaju na pamet. Početne pare su ti kreditori dobili od međunarodnih organizacija. Radi se o ogromnim svotama koje su posuđivali ljudima. Često bi se za vrat, ne onima kojima su posudili novac, već žirantima, ako bi došlo do kašnjenja. Zbog toga su se uglavnom ubijali žiranti, a ne oni koji su digli kredit. To je bila ogromna sramota. Počelo je sa onim čovekom iz Bangladeša i njegovom predivnom idejom, a došlo se dovde. Pošto ne smiju biti profitne organizacije, onda svako malo kupuju namještaj, kompjutere...Svaki mjesec idu malo na planinu, malo na more i to kompletno osoblje. Sjećam se da mi je jedan čovjek u Bratuncu pričao da ovi iz međunarodnih organizacija i mikro kreditnih organizacija kad treba da odu u selo udaljeno pet minuta, upale auto četrdeset i pet minuta ranije da bi se zagrijao”.

Staša Zajović je mišljenja da se tako nešto dešava u zemljama u kojima ne postoje socijalni pokret i da su mikro krediti kooptirani od strane svetske banke, pa time pretvoreni u većini slučajeva u ništavilo, u svoju suprotnost. Međutim, uverena je da ima situacija u kojima je to mnogim ženama pomoglo, kao na Filipinima te da je ovo o čemu Rada govori - samo potvrda da se i najbolje ideje mogu pretvoriti u svoju suprotnost.

Pozvala je Radu da objasni kako je postigla to što je postigla i ispriča da li je to zahvaljujući solidarnosti, povjerenju, uzajamnosti i zajedništvu, koje je upoznala između ostalog, kao aktivistkinja Žena u crnom..

Rada Žarković je zatim nastavila:

„Moram da navedem dvije scene koje objašnjavaju zašto sam to počela i zašto sam u sve to ušla. Prva se događa 1992 ili 1993 godine, kad sam došla ovdje i kada sam živjela kao izbjeglica i uzimala te izbjegličke pakete da bi zadržala status izbjeglice. Dakle, morao si povremeno da se pojavljuješ tamo gdje se dijele izbjeglički paketi i to je bilo potpuno poništavanje ljudskog dostojanstva. Način na koji smo bili tretirani toliko je uništavao solidarnost između nas da smo postajali nesolidarni jedni prema drugima, da smo u toj

svojoj želji da ugrabimo nešto za sebe bili spremni da ugrozimo i one koji su u istoj situaciji kao i mi. Ja sam stajala u tim redovima i gledala sam te ljude sa kojima sam rasla, koji su imali sve to što smo zajedno imali u onom 'prošlom životu'. Vidjela sam da su to prazne ljuštare ljudi koji su nekad postojali i da samo gledaju kako da prežive.

Druga scena je iz 2001 godine, u Bratuncu. Došli su neki prijatelji iz Italije i mi smo otišli u jedno selo. Sjeli smo u kuću predsjednika mjesne zajednice, recimo poglavice sela. Oni meni kažu da prevedem Italijanima da tu pored nas ima žena koja ima troje djece i da oni već sedam dana nisu okusili ni mrvicu hljeba. Ja njima kažem da ja to neću da prevedem i da je mene sramota da im kažem tako nešto. Dakle, za mene kao Bosanku koja je tu rođena i odrasla, to je bilo porazno. To nije bilo lako, ja sam bila u povratničkom selu gdje su bili ljudi i žene čiji su korijeni imena i moji korijeni. Nije bilo lako jednoj Radi da kaže da to ne želi da prevede. Zbog toga što sam u to vjerovala, mogla sam reći da na to neću pristati. A to sam naučila u ŽuC-u: ne prihvatati da se ide linijom manjeg otpora, čak ni onda kada se čini da ste toliko slabi i ne možete učiniti ništa. Znala sam da se mora učiniti nešto drugo.

Naime, kad sam se vratila iz Beograda nazad u Bosnu zatekla sam tamo međunarodne organizacije sa mnogo novca. Ovdje u Srbiji nismo ni znali kolike se pare vrte po tim međunarodnim organizacijama. Na žalost, nisu se vrtjele među narodom u Bosni i ne govorim da je narod u Bosni imao ogromne pare, ali međunarodne organizacije koje su bile tamo, pravile su projekte radi sebe. Tako su se radili na primer krovovi posvuda, pa kad biste iz aviona gledali Bosnu, ona se crvenela od tih krovova. Kako se međutim ljudi hrane, kako komuniciraju, da li će ikad početi da žive normalno, nikoga nije zanimalo. Pare su se uzimale za popravku krovova, jer je tako bilo lakše doći do para (kao za popravku cesta). To su bile najbolje pare i oni su od toga živjeli. Kad sam počela svoju bitku da vratim stan, zatekla sam se u jednom komitetu za priznavanje prava na prigovor savjesti, koji smo napravili na lokalnu kao pojedinci i organizacije. To nije u Bosni ni bilo priznato. Sjedjela sam sa čovjekom iz OSCE-a i rekla sam mu da po zakonu imam pravo da uđem u svoj stan i da mi zakaže sastanak sa pravim ljudima. Na to mi je on odgovorio: 'Jesi li ti normalna Rado, kada biste se vi svi vratili, što bi mi bili ovde?'. To vrlo cijenim, jer je rekao otvoreno.

Sad ću nešto kritički reći o bosanskom ženskom pokretu. Bosanka sam i imam na to pravo, i niko ne može reći da kritikujem sa strane. Dakle, bosanski ženski pokret je nastao kad su došle pare iz međunarodnih izvora, čak se sjećam nekih rečenica poput: 'Što ne napraviš sebi nevladinu organizaciju?' To ne znači da u okviru tog pokreta ne postoje žene koje su jako vrijedne i u ljudskom i u svakom drugom smislu. U Srbiji je tada važno da ako se uključiš u ŽuC da će te izbaciti s posla, a tamo je bilo drugačije. Kad sam ja došla u Sarajevo, saznam da tamo postoji organizacija *Žene Podrinja* koje su preživjele genocid i organizacija *Majke Srebrenice i Žepe* i mnoge druge organizacije, čije adrese nisu bile poznate jer nisu bile deo nikakvog projekta. Onda sam preko neke konferencije upoznala te žene. Ja sam bukvalno bila zgrožena. Vidjela sam koliko su same i išla sam tamo uporno. Nisam bila sigurna da ću imati dovoljno da nešto popijem i pojedem. Bila sam bez para, odvojena od djece, pa računam mogu slušati te žene. Onda sam se preko neke konferencije upoznala sa Canom iz Foruma žena iz Bratunca. Tada sam, moram da priznam, imala vrlo ružno mišljenje. Mislila sam da tamo niko ne valja, a

onda sam vidjela da postoje žene koje su drugačije i koje nešto pokušavaju da učine, na svoj način (što manja sredina to teži put, jer tu si više izložen, izložena je tvoja porodica) praveći važne male korake. Pomagale su tako što bi kad neko dođe da izvadi neki document, otišle s njim u opštinu i sl.

Tako u jednom trenutku (neki su to zvali hrabrost, a ja to zovem ludilo), sebi kažem da treba nešto da se učini da ti ljudi žive bolje. Svi su mi rekli da nisam normalna, da to radim baš tamo gdje se dogodilo to što se dogodilo. Ja sam odgovorila: 'Ako može tamo, može svugdje.' Ono što je meni bilo važno jeste da se jednom izađe iz te situacije, gde su izgubljeni i dostojanstvo i nada, kao i sposobnost i želja da sebi kreiramo budućnost. Bili smo svedeni samo na primaoce i čekaoce. Najvažnije pitanje je bilo: 'Šta se tamo dijeli?', pa se dešavalo da kad kamion dođe, jedna žena ugrabi jednu, a druga drugu cipelu i nema šanse da se pola godine dogovore. Idu i jedna i druga bez cipela, jer ni jedna ne da svoju. To je bilo nešto što me iznutra veoma bolelo i pitala sam se da li smo stvarno dotle došli. Dakle, u čitavoj toj situaciji, ja sam rekla da neću na to da pristanem.

Odabrali smo da radimo bobičasto voće, jer je to tradicija duga preko šezdeset godina. Krenule smo zahvaljujući poznanstvu sa ženama iz Foruma žena i sa ženama Podrinja i mojom Zejnebon, koje više nema. Ona je, na žalost, poginula u saobraćajnoj nesreći i nije doživjela da vidi ovo što smo sada. Bila mi je velika podrška u to vrijeme. Mi nismo htjeli da radimo ništa što nije ukorijenjeno u ovom prostoru. Morale smo da razmišljamo o nečemu što je održivo, inače bismo ostale na razmjeni po pijaci i to nas ničemu ne bi odvelo. Tako smo odlučili da to budu maline.

Za čitavu priču oko kooperative je važan i taj ekonomski momenat, ali je samo jedan od ciljeva. To je priča o jednom zajedničkom prostoru, strukturi u kojoj ćemo mi biti objedinjeni i zajedno raditi. Bila je ideja da se kreira održivi mir na način da se ponovo uspostavi dijalog između žena i muškaraca koji su se vraćali, da im se pruži osjećaj sigurnosti, osjećaj da pripadaju nečemu. Sada imamo petsto porodica u zadrugi, a počeli smo sa deset. Od tih 500, njih stotinjak čine starije žene, za koje smo znali da nikad neće postati proizvođačice i da neće obrađivati svoju zemlju, ali da im je važno da imaju svoje mjesto i da znaju gde pripadaju. Rešili smo da napravimo zadrugu koja će imati proizvodnju kakvu su nekad imali, prije svega bobičastog voća i malina, jer to je tradicionalna proizvodnja u dolini Drine i pripada području čiji je najveći dio ostao u Srbiji. Znači, tradicionalnu proizvodnju koja im nije do rata bila glavno zanimanje nego sporedno. Fabrika više nije bilo, oni nisu imali tu više šta da traže. Za maline smo se odlučili jer su to bile porodice samohranih žena, u nekim godinama kada više ne mogu da se bave teškim fizičkim poslovima. Ta odluka je bila važna. Oni koji su se odlučili na to, odlučili su da ostanu. Jedan zasad maline daje plodove petnaest godina, što znači da ako ste pristali, tu i ostajete.

Paralelno sa tom aktivnošću, počeli smo sa istraživanjem tržišta. Zanimalo nas je koliko ima uopšte potražnje za onim što bi mi mogli da proizvedemo?

Počeli smo bez igdje ičega i nismo imali ništa. Čak i Italijan, koji je naš guru, nikad nije tražio da mu se plate troškovi. Dolazio je o svom trošku iz Italije, iz Trentina i nikad nije uzeo dinara. Inače, tridesetpet godina je bio direktor kooperative u Tretinu, koja ima najveću tradiciju u Italiji. To je pokret kooperativa koji je najjači ne samo u Italiji, već i u

Evropi. Međutim, desilo se da smo mi pravili kooperativu po našim zakonima, a ti ljudi po svojim zakonima. U našem zakonu, socijalna uloga kooperative nije apsolutno priznata na fiskalnom nivou i mi plaćamo sve poreze i sve dažbine, kao bilo koje preduzeće. S druge strane, moramo to da ispoštujemo, jer su oni uzeli evropske zakone, pa prepisali to što im se sviđa. Tamo ima jedan član koji predviđa demokratski način odlučivanja i sve što mi treba njima da pružamo kao kooperativa: od socijalnih i drugih olakšica, ali fiskalni nameti ostaju. To nije prepisano iz evropskih zakona. To je situacija koju je teško objasniti ljudima vani: u kojoj mjeri su različiti uslovi u kojima mi radimo i koliko je ovo sizifovski posao.

Pokušala sam da organizujem koordinaciju zadruga u Bosni kako bismo promijenili te zakone, ali sve se svelo na to da je ideja super, ali kad treba da se negdje s tim izađe, izađem sama i niko nije iza mene. To je većim dijelom zbog toga što kooperative i nisu kooperative nego su nečije produžene ruke koje služe tome da samo uzimaju pare. Ja sam ostala usamljena. Zakon je bio takav kakav je bio i trebalo se boriti u tim uslovima. Prvo je trebalo objasniti zašto mi radimo u Bratuncu, a ne u Srebrenici, pa razliku kooperative kod nas i kod njih, pa najzad, sve to objasniti bankama.

Moja i Skenderova kuća su stavljene pod hipoteku. Trebalo je objasniti bankama zašto mi plaćamo proizvođačima njihovu robu odmah, a ne kao svaka normalna kooperativa u svijetu, kada se ta roba proda. Objasnjavali smo da naši proizvođači ne mogu da odu u banku i na bazi toga što su prodali, dobiju kredit sa kamatom od 3-4% , kako bi poslali svoju djecu u septembru u školu. Čak su dolazili i iz nevladinih organizacija i govorili: 'Vaši članovi nemaju zadružni duh, jer hoće odmah pare'. Kažemo da moraju dobiti pare da bi prvog septembra poslali djecu u školu, a berba je tek završena. Napominjemo da će ti ljudi uprkos tome što vole zadrugu i kooperativu, ako nemamo da im damo pare, nastaviti i dalje da je vole ali neće imati ni za školu ni za život.. To je podrazumjevalo garantovati banci svojom imovinom, odnosno staviti je pod hipoteku.

Mi smo napravili sastanak da bi porazgovarali sa ostalima. Pitanje je bilo da li žele da to potpišemo solidarno, svi zajedno. Ostalo je međutim da ćemo potpisati nas dvoje. Drugi nisu pristali zbog straha od toga da možemo propasti. Razlog tome je što se radi o proizvodu kakav je malina, koji ako ne preradiš ili ne zamrzneš u roku od tri četiri sata, on je buđav i to je kraj. Moraš da imaš strukturu u kojoj ćeš tu malinu najprije da zamrzneš, pa da onda radiš s njom šta treba.

Od tog kredita smo kupili devastiranu fabriku, u kojoj smo napravili hladnjaču i pogon za prebiranje maline. Dakle, došli smo do prečišćene, zamrznute sirovine. Ne može se reći ni da je to bio polu proizvod, ali je bilo jedino s čim smo mogli da izađemo na tržište. Prvo, zbog načina na koji tretiraju nas koji dolazimo iz tih sredina i koji nismo iz Evropske unije, a s druge strane, što mi za dalja ulaganja nismo imali sredstava, osim nekih ograničenih donacija koje smo dobijali zahvaljujući prijateljicama i prijateljima iz Italije.

Tada smo rešili da tržištu ponudimo gotov proizvod. To se vidi u našem letku, koji sam donela, na kom su zapisani ciljevi još daleke 2003 godine. Kada smo to rekli, izgledalo je potpuno nevjerovatno - kao potpuno ludilo. Probali smo da vidimo da li postoji interes za tako nešto na tržištu. Žene - članice su počele da prave po kućama džemove i sokove, po receptima koje su proučili, a mi smo ih prodavali preko naših mreža solidarnosti u Italiji,

na raznim skupovima i konferencijama. Tako smo proveravali da li postoji interes za takav proizvod. Pošto se pokazalo da se to može prodati, mi smo s tim nastavili.

Omote/etikete za tegle za džemove, kao i za flašice sa sokovima radi Protu (Škart). Kad smo ušli na šire tržište ta etiketa se morala prilagodjavati. Naša teglica je ručno obučena i to se radi jedna po jedna. Konopac na njoj je takođe ručno obojen. Nismo htjeli da kupimo mašinu za etiketiranje, već smo smislili da one žene koje ne mogu da rade u proizvodnji, niti u hladnjači, niti da obrađuju zemlju, mogu nešto da zarade. Etiketiranje je jako skupo jer je za dnevnu proizvodnju, potrebno tri dana da se tegle i flašice 'obuku'.

Proizvodi su se najpre prodavali kao ekološka hrana u posebnom odeljenju i u malim količinama. Danas se to šire distribuira. Prodaja ide preko COOP, najvećeg italijanskog lanca, koji nije fair-trade, ali radi na principima široke distribucije. Oni su utvrdili da je naš proizvod kvalitetan. Da bismo imali mogućnost da pregovaramo sa lancem koji će to prodavati do održivosti, morali smo imati kvalitet i ulagati 15.000 eura godišnje u sertifikate. Uz to je išlo i ulaganje u znanje i razvoj da bi naši proizvodi bili ravnopravni sa drugim proizvodima.

To je ono do čega smo uspjeli doći godinama, uz puno odricanja. Znamo da nas isto toliko čeka i u narednom periodu, kao što znamo da mene i Skendera čeka još najmanje 4-5 godina nespavanja, dok ne vratimo kredit. Od januara do kraja marta ove godine, prodaćemo pet šlepera naših proizvoda. Linija se zove plodovi - voće mira (FRUTTI DI PACE). Na etiketi još piše: *Bolji svijet nije dovoljno sanjati, sa plodovima mira možeš ga mijenjati.*

Teglica je nastala sa željom da se iskorači iz traume rata i vrati na rođenu zemlju. To je plod tananog veza, koji teglu po teglu rade svaki dan žene Srebrenice i Bratunca. Ljudski dignitet je ponovo pronađen preko rada koji ujedinjuje i rekonstruiše mir. Svaka osoba u supermarketu može da pročita našu poruku i to je nama jako važno. Borili smo se za to. Ostali imaju pare za reklame, mi imamo prijatelje i prijateljice i to je naše ulaganje u marketing“.

Goran Lazin je u nastavku prikazao kako unutar solidarne ekonomije posluju kompanije koje imaju ekonomski i socijalni cilj, na primeru *Body Shop-a*, iz Velike Britanije. On je izneo sledeće:

“Body shop je lanac maloprodajne kozmetičke kompanije koja ima preko 2000 svojih prodavnica, u preko 50 zemalja širom sveta. Kompaniju je osnovala Anita Roderik, 1976 godine u Engleskoj. Kompanija je postala poznata po svojim društveno angažovanim načelima, stavovima, i angažmanu za ljudska prava, zaštitu životne sredine i zalaganju protiv testiranja nad životinjama.

Kompanija ne proizvodi kozmetičke proizvode testirane nad životinjama, niti koristi hemijske preparate testirane nad životinjama. Do 90-tih godina dvadesetog veka politika kompanije Body shop bila je da se resursi ne usmeravaju na reklamiranje njihovih proizvoda putem radija i televizije.

Pokrenuli su više društveno angažovanih kampanja i protesta. Zajedno sa organizacijom *Green peace* su organizovali protest pod nazivom *Spasite kitove*, a plakati za ovu akciju su nosili prepoznatljiv logo Body shop-a. Radili su proteste i protiv Nigerijske vlade kako bi sprečili nasilje nad Ogunijima koji naseljavaju naftom bogata područja Nigerije.

Aktivizam je u velikoj meri institucionalizovan u okviru kompanije. Zaposleni u Australiji su obavezni da najmanje 16 sati u godini rade za neki plemeniti cilj, dok britanske kolege imaju pravo na 6 plaćenih dana godišnje koje mogu provesti radeći u humanitarnim organizacijama ili na kampanji vezanoj za neki društveni problem.”

U okviru teme **Angažovana aktivistička umetnost - "Javno prisustvo u prostoru" i zajednička priprema 8 marta**, prvo je govorila Dijana Milošević, rediteljka u Dah teatru.

Obraćajući se aktivistkinjama i aktivistima ŽuC, **Dijana Milošević** je istakla:

„Mi radimo predstave i u zatvorenom i u otvorenom prostoru. Od samog početka našeg rada, *Žene u crnom* su nam velika inspiracija i podrška. Osnovale smo se iste, 1991 godine. Mi iz Doha smo bile jako dirnute i potrese njima. Nismo se znale, samo smo čule za njih.

Ono što je ostalo upisano u istoriju naše grupe, bila je prva antiratna predstava - predstava koju smo radile 1992 godine, po Bertoldu Brehtu na Trgu Republike. Ona se dešavala pored fontane, ispred Kulturnog centra Beograda. Tri glumice i glumac su bili obučeni u crno i to je bila direktna inspiracija *Ženama u crnom*. Crna boja je bila logičan izbor zbog rata, a tu su nam *Žene u crnom* takođe bile inspiracija. Bile smo i ostale potpuno nezavisne. To je teško za opstanak, ali što se tiče etike tu se ne bismo menjale. U isto vreme, paralelno sa nama, odvijao se miting četničkog pokreta. Druga rediteljka i ja smo odlazile kod tih bradatih ljudi i tražile da se ugasi muzika dok se igra predstava. Imale smo pretnje i pozive. Ipak, nam se ništa loše nije desilo. Nismo imale ni jedan fizički napad, iako smo bile okružene sa puno ljudi. Glumice i glumac su koristili jednostavne veštine. Bile su fokusirane i usredsređene na ono što rade i to je funkcionisalo kao neka vrsta štita. Ta predstava je obeležila sve što smo do sada radile.

Nakon toga smo počele saradnju sa *Ženama u crnom* i mnogo toga smo uradile zajedno. Mi često stojimo i dok *Žene u crnom* izvode akcije. Prisustvo u javnom prostoru tokom izvođenja akcija i performansa je pitanje kojim bih htela da se pozabavimo ovom prilikom. Hoću da podelim sa vama neke stvari koje mogu da pomognu prilikom izvođenja javnih akcija i performansa. Svaka javna akcija, koja zahteva prisustvo jednih i drugih, odnosno nas i publike, jeste pozorišna situacija. Tu važe neka konkretna pravila. Oni koji izvode akciju, daju neke znake. Ne postoji privatno ponašanje. Sve je znak. Sve se vidi i sve se tumači na određeni način. Stoga, treba da budemo svesne šta emitujemo i vrlo koncentrisane da nas ne bi pogrešno protumačili, a istovremeno da vodimo računa da budemo vidljive. Ako se obraćam, ako pričam - dajem neki znak. Šta god da radimo, to predstavlja neki znak. Kada sebe postavim kao izvođačicu u javnom prostoru, onda je to znak. Potom, se pristupa izboru sredstva.

Da bi bile vidljive i prisutne u javnom prostoru treba koristiti oči. Promenom fokusa očiju može se režirati pažnja. Fokus je strašno bitan. Ako imamo precizan fokus, ako znamo da gledamo, to pomaže da se privuče pažnja. Pogled može biti mek ili oštar, možemo gledati pravo ili sa strane, ali sve se to primećuje i 'čita'.

Prisustvo u javnom prostoru čini vidljivijim i ono što radimo celim telom: da li se movamo, da li se premeštamo s noge na nogu ili nalazimo centar ose u svom telu. Kada se pomaknemo to je već znak.

Postoje vrlo konkretne tehnike koje mogu da nam pomognu da stojimo dugo. Postavlja se pitanje kako fizički izdržati to stajanje, a pri tome ostati fokusirane, koncentrisane i vidljive. Kada stojimo treba najpre da utvrdimo gde smo prebacili svoju težinu, na koju nogu. Onda treba da probamo i vidimo da li nam je težina više na petama ili prstima. Kada smo to proverile, treba da prebacimo težinu podjednako na oba stopala. U tom procesu malo se saviju kolena. Tako postajemo mnogo mobilnije. Ako su kolena zategnuta teže se pokrećemo. Takođe, kičma će manje boleti ako težinu prebacimo ravnomerno.

Pomaže i ako se pronade neka tačka u prostoru. U odnosu na tu tačku, bez pomeranja glave treba gledati gore, dole, levo, desno, u daljinu i sasvim blizu. To su razne tehnike i veštine. Kod uspostavljanja ravnoteže, bitna je i ravnoteža očiju.

Jako je važno takođe - sagledati prostor. Mi nemamo naviku da vidimo prostor. Kada izvodimo javnu akciju, moramo da vidimo prostor: ko je ispred, ko je iza, ko je oko mene, koliko je ljudi, koji su znaci u prostoru. To su neka bazična pravila koja nam mogu pomoći u radu. Naša zajednička akcija za Srebrenicu je bila jako efikasna. Često nas policija odvaja od posmatrača, ali ako smo koncentrisane, usredsređene i precizne, mi emitujemo energiju. To je ono što dobacuje/prelazi rampu“.

U drugom delu je Snežana Tabački pozvala aktivistkinje i aktiviste da radeći u manjim grupama zajednički promišljaju i predlože teme i parole za obeležavanje 8 marta – Međunarodnog dana žena.

Formirane su pet grupe, koje su svoje ideje i predloge zapisale na flip čartovima i kasnije to predstavile u plenumu.

Prva grupa, koju su činile aktivistkinje iz Crne Gore odlučila se da 8 mart obeleži sloganom „Nećemo odustati - sto godina otpora - 1914 - 2014“, performansom i transparentima sa ispisanim parolama koji se tiču radnih prava žena i loših i propalih privatizacija.

Druga grupa je akcenat stavila podjednako na ženska reproduktivna prava i radna prava žena. Predložile su parole: *Rad i glad su slepe ulice sad; Znamo koliko je beba rođeno svakog dana, a ne znamo koliko je žena ostalo bez posla; Država daje pare za veštačku oplodnju, a nema pare za lične dohotke žena; (Ne)rađanje: moja volja/ moje pravo; Iskorenite šugu a ne belu kugu.*

Treća grupa se opredelila za radna prava žena. One su izlistale sledeće parole: *Ja sam samo žena; Žene su siromašnije zato što teže dolaze do posla, a prve su otpuštene; Siromaštvo ubija; Siromaštvo smanjuje radna/reproduktivna/zdravstvena prava;*

Siromaštvo ugrožava svako žensko ljudsko pravo; Očistimo smeće jer se samo očistiti neće (odnosi se na državu i državne institucije).

Predložile su da se parole nose na metlama, a da marš bude što bučniji.

Četvrta grupa je akcenat stavila na ženska reproduktivna prava. Predložile su sledeće parole: *Bez države, bez gospodara za reproduktivna prava; Državu i boga dalje od jajnika moga; Skinite svoje šape sa naše materice; Mi smo Acine žene fine, časne i poštene; Neću da rađam jeftinu radnu snagu; Neću da rađam za državu i vojsku; Moje telo, moja teritorija; Ne damo naša reproduktivna prava.*

Što se tiče performansa, imaju takođe predlog:

„Žene ispod majica nose balone (trudne žene koje su kandidatkinje za abortus). One se kreću napred - nazad. Nakon više ponovljenih pokreta, one buše balone (abortiraju). Za to vreme, na megafonu se izgovaraju gornje parole, ali i dodaju još neke koje govore o ceni abortusa, slobodi izbora, ženskim pravima, radnim pravima, položaju žena itd“.

Peta grupa je podjednako tretirala radna i reproduktivna prava žena. Predložile su parole: *Raspolažemo svojim telom, umom i novcem; Moje telo, moj um, moj rad; Ja sam za samoopredeljenje žena, a ne nacije; Nećemo da popovi odlučuju o rađanju; Protiv registra žena koje abortiraju; Stop Zakonu o zdravstvenoj zaštiti žena, trudnica i porodilja; Država Srbija vodi rat protiv siromašnih; Zakoni države Srbije su upereni protiv siromašnih; Bez represije države popova i tajkuna nad mojim reproduktivnim pravima; Protiv klerikalizacije porodice i prava na ljubav.*

Dogovoreno je da se po povratku nastavi rad na pripremi 8 marta, u užoj grupi, koju će činiti umetnice i aktivistkinje ŽuC-a iz Beograda.

Drugi dan je završen **Feminističkom žurkom**, koju su pripremile/i **Violeta Đikanović, Goran Lazin i Snežana Tabački**.

U okviru **Diskusionog kružoka o aktuelnim društvenim i političkim pitanjima**, kraći uvod o medijskim hajkama koje se vraćaju na javnu scenu Srbije, ponovnoj potrazi za izdajnicima, marginalizaciji opozicije, vanrednim parlamentarnim izborima itd., dala je Snežana Tabački. Ovaj deo je moderirala Snežana Obrenović.

Snežana Tabački je podsetila na sledeće:

„Pregovori sa EU su počeli formalno i ceremonijalno 20 januara 2014. Ekonomska i politička situacija u Srbiji se međutim nije značajno promenila, osim što je postojeća vlast uspela da ubedi kosovske Srbe da izađu na lokalne izbore i time potvrdila odlučnost da sprovodi sporazum Beograd – Priština. Osim toga, Vlada nije pokazala da ima odgovore, ni potrebno znanje za rešavanje problema sa kojima se Srbija suočava.

I Evropska komisija u izveštaju o napretku Srbije nije registrovala u suštini bilo kakav progres osim u odnosu na Kosovo. Markirala je sva otvorena pitanja: u Vojvodini, Sandžaku, Preševskoj dolini, pravosuđu, medijima i ekonomiji.

Uprkos uveravanjima da su poboljšani odnosi u regionu, stvarnost je nešto drugačija. Predsednik Nikolić i njegovi savetnici su zaoštrili neke stvari kada je reč o ključnim pitanjima u regionu. Tako, na primer, njegov glavni savetnik, Oliver Antić, novoizabrani predstavnik u Srpskom komitetu za sukcesiju SFRJ, otvoreno je osporio već rešena pitanja i tražio reviziju. Isti Antić je po naređenju predsednika Nikolića, takođe prisustvovao i govorio 24 decembra 2013 na Višem sudu u Beogradu, kako bi isforsirao brzu rehabilitaciju četničkog lidera i ratnog zločinca Draže Mihailovića. Time je počinio svestan i nameran pritisak na sud i naslje nad ustavnim normama o nezavisnosti sudstva.

Medijska scena podseća na devedesete. Ponovo se ljudi dele na patriote i izdajnike i mediji vode kampanje protiv onih koji žele da progovore o zločinima počinjenim od strane Miloševićevog režima, devedesetih. Nedavno je za glavnog urednika tiražnih „Večernjih novosti“ izabran čovek koji je bio ratni propagandist na Miloševićevoj televiziji (Ratko Dmitrović) i koji je vodio slične hajke u devedesetim. Ta novina, koja je i inače nacionalistička, sa novim-starim urednikom radi ono što najbolje zna - uteruje strah svakom ko bi mogao da kaže nešto o onome što se dogodilo devedesetih. Kampanje koje se vode protiv Sonje Biserko i Biljane Srbljanović u Večernjim novostima, Informeru, Kuriru podsećaju na progone za vreme Miloševićeve ere, kada su etiketirani ljudi postajali legitimni ciljevi za ekstremiste, što upućuje na to da se i inače krhki pluralizam u Srbiji sistematski ukida.

Civilni sektor je takođe osetljiv, delimično zbog konfuzije ili zbog medijske marginalizacije.

Nedavno su raspisani i vanredni parlamentarni izbori. Čini se da je Vučić postao svestan da vreme radi protiv njega i da sve više ljudi shvata da nema rezultata, da se pogoršava ekonomska situacija, povećavaju cene, gube poslovi i rešio da ide na nove izbore. Oni će se održati 16 marta, kada su zakazani i izbori za gradski parlament Beograda. Nažalost, ključni problem je što na političkoj sceni nema stranke koja bi se mogla suprotstaviti Naprednoj stranci, a koja se ranije nije okušala na tom poslu i pokazala takođe neuspešna. Osim toga, Vučić je nakon dolaska na vlast uspeo da na organizovan način marginalizuje opoziciju i promeni vlast u mnogim opštinama u Vojvodini i Beogradu.

U takvoj situaciji neće biti preveliko iznenađenje ako Vučić i Napredna stranka (SNS) dobiju apsolutnu većinu, što podrazumeva da će posle izbora jedna osoba i jedna stranka držati gotovo sve državne instrumente i imati ogromnu moć”.

Sastanak je završen **Dogovorom o aktivnostima u narednom periodu.**

Staša Zajović i Miloš Urošević su potvrdile/i da će do narednog sastanka Mreže, koji će se održati **5, 6, i 7 septembra 2014, u Vrnjačkoj Banji**, Žene u crnom nastaviti sa stalnim aktivnostima, koji se mogu sažeti u sledećem:

Ulične akcije (*suočavanje s prošlošću i feminističko/antimilitarističke/antifašističke akcije*); **Posećivanje mesta zločina počinjenih u naše ime** (*Vlasenica, Bratunac, Višegrad, Zvornik, Srebrenica, Beograd-Orlovača*); **Ženski sud: feministički pristup**

pravdi (*feministički diskusioni kružoci, sastanci potencijalnih svedokinja, uzajamne posete potencijalnih svedokinja u tri grada u Srbiji, radni konsultativni sastanci, susret mirovnih i feminističkih aktivistica Hrvatske i Srbije i projekcije dokumentarnih i igranih filmova*); **Orođnjavanje ljudske bezbednosti - ka feminističkoj bezbednosti** (*Žene zajedno grade mir – regionalni susreti; Orođnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističkoj bezbednosti*) i najzad, **Globalna kampanja Međunarodne mreže Žena u crnom protiv nekažnjivosti**.

Dogovoreno je da se detaljan plan aktivnosti sa datumom održavanja svake akcije ponaosob dostavi članicama Mreže, kako bi mogle blagovremeno da prijave svoje učešće.

Transkripte izveštaja su uradile/i: **Saša Kovačević, Danica Pupovac, Miloš Urošević i Marija Perković.**

Tekstove su priložile: **Staša Zajović i Snežana Tabački**

Celokupan izveštaj je priredila: **Snežana Tabački**